

**Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στη Διοίκηση
Επιχειρήσεων**

Διπλωματική Εργασία

**Εναλλακτικές στρατηγικές ανάπτυξης του Γεωργικού Τομέα
στην Ελλάδα**

του
ΕΥΘΥΜΙΟΥ Κ. ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ

Επιβλέπων Καθηγητής: Σουμπενιώτης Δημήτριος

**Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του μεταπτυχιακού διπλώματος
στη Διοίκηση Επιχειρήσεων**

Σεπτέμβριος 2020

Ευχαριστίες

Για την εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Σουμπενιώτη Δημήτριο για την καθοδήγηση και την πολύτιμη βοήθεια που μου παρείχε όλο αυτό το διάστημα, προκειμένου να επιτευχθεί το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για την αμέριστη υποστήριξη και βοήθεια που μου παρείχαν, καθώς και όλους όσους με υποστήριξαν ώστε με την παρούσα εργασία να ολοκληρωθεί ο κύκλος των μεταπτυχιακών μου σπουδών.

Περίληψη

Η γεωργία ανέκαθεν αποτελούσε θεμέλιο λίθο της ανθρώπινης ύπαρξης, καθώς η πορεία της στους αιώνες είναι συνυφασμένη με την εξέλιξη των οργανωμένων κοινωνιών. Ο διαρκής αγώνας για την εξέλιξη και τη βελτίωσή της συνεχίζεται πιο εντατικά στηριζόμενος σε άξονες αναδιάρθρωσης και εκσυγχρονισμού, πηγαίνοντας τη γεωργία ένα βήμα παραπέρα. Έτσι και η Ελλάδα ακολουθώντας τις νέες τάσεις στην παραγωγή και τη διάθεση αγροτικών προϊόντων, προσανατολίζεται στην αναζήτηση νέων στρατηγικών που μπορούν να συμβάλλουν στην διεκπαιρέωση αυτού του σύνθετου έργου. Απώτερος σκοπός του όλου εγχειρήματος, είναι η αναβάθμιση του βιωτικού επιπέδου των γεωργών και η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της χώρας μας όσον αφορά την εξαγωγική δραστηριότητα στην παγκόσμια κατάταξη. Έχοντας πάντα ως προτεραιότητα την σωστή διαχείριση των ενεργειακών και φυσικών πόρων (ανανεώσιμων και μη), προστατεύοντας ταυτόχρονα τους διάφορους οργανισμούς του οικοσυστήματος.

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι η ανάδειξη εναλλακτικών στρατηγικών που μπορούν να χρησιμοποιηθούν και οι μηχανισμοί με τους οποίους μπορούν να γίνει πραγματικότητα η υλοποίησή τους. Έτσι ώστε, να επιτευχθεί η αναδιάρθρωση και ο εκσυγχρονισμός της ελληνικής γεωργίας με στόχο την ανάπτυξη και την ισχυροποίηση της ανταγωνιστικότητάς της σε παγκόσμια κλίμακα. Καθιστώντας έτσι την Ελλάδα μία σύγχρονη Ευρωπαϊκή χώρα με δυναμικό πρωτογενή τομέα ικανό να ανταποκριθεί στις σύγχρονες απαιτήσεις των Ευρωπαϊκών και παγκόσμιων αγορών.

Abstract

Agriculture has always been a cornerstone of human existence, as its course over the centuries is intertwined with the evolution of organized societies. The ongoing struggle for its development and improvement continues more intensively, relying on axes of restructuring and modernization, taking agriculture one step further. Thus, Greece, following the new trends in the production and distribution of agricultural products, is oriented towards the search for new strategies that can contribute to the completion of this complex project. The ultimate goal of the whole project is to upgrade the living standard of farmers and improve the competitiveness of our country in terms of export activity in the world ranking. Always having as a priority the proper management of energy and natural resources (renewable and non-renewable), while protecting the various organisms of the ecosystem.

The purpose of this work is to highlight alternative strategies that can be used and the mechanisms by which their implementation can become a reality. In order to achieve the restructuring and modernization of Greek agriculture with the aim of developing and strengthening its competitiveness on a global scale. Thus making Greece a modern European country with a dynamic primary sector able to meet the modern requirements of European and global markets.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	i
Περίληψη	ii
Abstract	iii
Κεφάλαιο 1. Εισαγωγή	2
Κεφάλαιο 2. Γεωργικός τομέας στην Ελλάδα	5
2.1 Ο πρωτογενής τομέας στην Ελλάδα	5
2.2 Η παρούσα κατάσταση	6
2.3 Το μέλλον	8
2.4 Δυναμική και νέες ευκαιρίες	10
2.5 Πλεονεκτήματα της Ελληνικής γεωργίας	12
Κεφάλαιο 3. Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020	15
3.1 Στήριξη προτεραιοτήτων για την αγροτική ανάπτυξη της Ελλάδας	15
3.2 Όφελος των αγροτών της Ελλάδας από την ΚΓΠ	17
3.3 Προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης και της απασχόλησης στις αγροτικές περιοχές της Ελλάδας	17
3.4 Στρατηγική και στόχοι του ΠΑΑ 2014-20	19
3.5 Υλοποίηση του προγράμματος	21
Κεφάλαιο 4. Συμπεράσματα εφαρμογής της ΚΑΠ στην Ελλάδα και αξιολόγηση ΠΑΑ 2014-2020	24
4.1 Συμπεράσματα από την εφαρμογή της ΚΑΠ στην Ελλάδα	24
4.2 Αξιολόγηση του ΠΑΑ 2014-2020	30
4.2.1 Σκοπός της αξιολόγησης	30
4.2.2 Κοινό Πλαίσιο Παρακολούθησης και Αξιολόγησης (ΚΠΠΑ) και Κοινό Σύστημα Παρακολούθησης και Αξιολόγησης (ΚΣΠΑ)	30
4.2.3 Δείκτες ΚΣΠΑ (Κοινό Σύστημα Παρακολούθησης και Αξιολόγησης)	31
Κεφάλαιο 5. Προτάσεις αναδιάρθρωσης του Γεωργικού τομέα στην Ελλάδα	34
5.1 Άξονες αναδιάρθρωσης και εκσυγχρονισμού της ελληνικής γεωργίας	34
5.1.1 Το υπουργείο ως φορέας σχεδιασμού και οργάνωσης της γεωργίας	34
5.1.2 Ο γεωπόνος ως φορέας εκπαίδευσης, έρευνας και εφαρμογής της γεωπονικής επιστήμης	36
5.1.3 Ο αγρότης ως φορέας υλοποίησης των προγραμμάτων γεωργικής παραγωγής και των μέτρων αγροτικής πολιτικής	39

5.2 Κυριότεροι μηχανισμοί στήριξης των αξόνων αναδιάρθρωσης και εκσυγχρονισμού της ελληνικής γεωργίας	40
5.2.1 Έργα υποδομής	40
5.2.2 Δημιουργία χρηματοπιστωτικού ιδρύματος	44
5.2.3 Γεωργοτεχνική έρευνα και γεωργοοικονομική έρευνα.....	45
5.2.4 Χρήση νέας τεχνολογίας και βιοτεχνολογίας.....	47
Βιβλιογραφικές Αναφορές	49

Κεφάλαιο 1

Κεφάλαιο 1. Εισαγωγή

Η ανάπτυξη του γεωργικού τομέα παγκοσμίως είναι ένα από τα ισχυρότερα εργαλεία για τον περιορισμό ιδιαίτερα δύσκολων καταστάσεων όπως η φτώχεια, την προώθηση της ευημερίας και την διαρκή προσπάθεια για την κάλυψη των θρεπτικών αναγκών 9,7 δισεκατομμυρίων ανθρώπων που προβλέπεται ότι θα είναι ο παγκόσμιος πληθυσμός μέχρι το 2050. Ο τομέας της γεωργίας παρουσιάζει ανάπτυξη δύο έως τέσσερις φορές αποτελεσματικότερη συγκριτικά με άλλους τομείς στην βελτίωση των εισοδημάτων μεταξύ των φτωχότερων. Επίσης, μελέτες που διεξήχθησαν το 2016 είχαν ως αποτέλεσμα ότι ενήλικες εργαζόμενοι χαμηλών εισοδημάτων σε ποσοστό της τάξεως του 65% κέρδιζαν τα προς το ζην μέσω γεωργικών δραστηριοτήτων.

Επιπρόσθετα, σημαντικό είναι το γεγονός ότι η γεωργία παίζει καθοριστικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη: το 2014, αντιπροσώπευε το ένα τρίτο του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ) παγκοσμίως. Παρ' όλα αυτά, η ανάπτυξη του γεωργικού τομέα, η μείωση της φτώχειας και η εξασφάλιση κάλυψης των διατροφικών αναγκών βρίσκονται σε κίνδυνο: Η κλιματική αλλαγή είναι πολύ πιθανό να έχει αρνητική επίδραση στις στρεμματικές αποδόσεις των καλλιεργειών, ιδιαίτερα στις πιο διατροφικά επισφαλείς περιοχές του κόσμου. Η γεωργία, η δασοκομία και οι αλλαγές στις χρήσεις γης ευθύνονται για το 25% των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου. Οι περιορισμοί σε κάποιες δραστηριότητες της γεωργίας αποτελούν ένα μέρος της λύσης για την κλιματική αλλαγή.

Μία ακόμη απειλή για την υγεία των ανθρώπων και την βιωσιμότητα του πλανήτη αποτελεί το σημερινό σύστημα διατροφής: οι γεωργικές δραστηριότητες αντιπροσωπεύουν το 70% της χρήσης των υδάτων και δημιουργούν επίπεδα ρύπανσης και αποβλήτων τα οποία κρίνονται ως μη βιώσιμα. Κίνδυνοι οι οποίοι είναι άμεσα αποτελέσματα της κακής διατροφής είναι επίσης η κυρίαρχη αιτία θανάτου παγκοσμίως. Η έλλειψη ποσότητας τροφής και τα χαμηλής ποιότητας διατροφικά είδη, εκθέτουν εκατομμύρια ανθρώπους σε κίνδυνο ασθενειών και κρίσεων για την υγεία τους, πράγμα που αναδεικνύει την σοβαρότητα του προβλήματος που ονομάζεται υποσιτισμός. Μια έκθεση του 2018 είχε ως αποτέλεσμα ότι ο απόλυτος αριθμός πεινασμένων και υποσιτιζόμενων ανθρώπων αυξήθηκε σε σχεδόν 821 εκατομμύρια το 2017, από περίπου 804 εκατομμύρια το 2016. Η παχυσαρκία των ενηλίκων αυξάνεται

επίσης. Το 2017, ένας στους οκτώ ενήλικες ή περισσότερα από 672 εκατομμύρια άτομα είναι παχύσαρκοι.

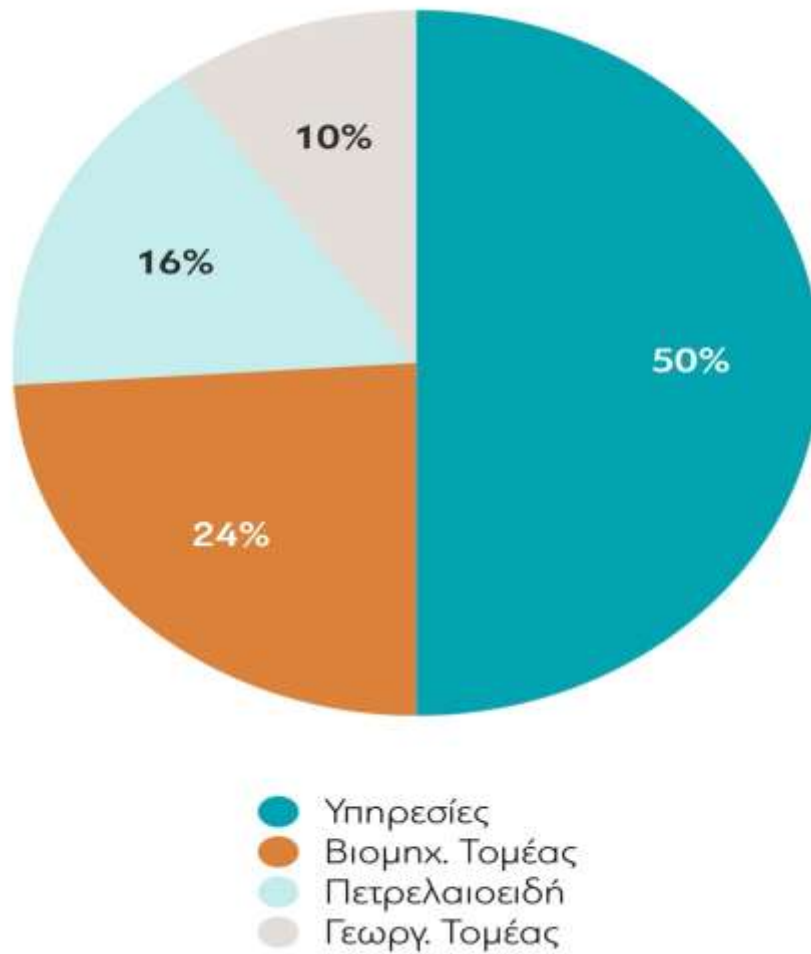
Η στρεμματική αύξηση των αποδόσεων θα συνεχίσει να έχει πρωταγωνιστικό ρόλο υπονομεύοντας έτσι τις επεκτάσεις καλλιεργειών. Στις αναπτυσσόμενες χώρες μέχρι το 2030, εκτιμάται ότι το 70% της ανάπτυξης παραγωγής θα οφείλεται στις στρεμματικές αποδόσεις. Σύμφωνα με προβλέψεις παραγωγής, οι μελλοντικές αυξήσεις στις αποδόσεις δεν θα είναι τόσο γρήγορες όσο στο παρελθόν. Για την παραγωγή σιτηρών, είναι επιβεβλημένη μία αύξηση της τάξεως του 1,2% ετησίως για τα επόμενα 30 έτη, η εικόνα για της υπόλοιπες καλλιέργειες είναι παρόμοια. Ο ρυθμός αύξησης στη χρήση λιπασμάτων στις αναπτυσσόμενες χώρες αναμένεται να επιβραδυνθεί στο 1,1% το χρόνο για τις επόμενες τρεις δεκαετίες, μία συνέχιση της επιβράδυνσης βρίσκεται εν εξελίξει. Συνολικά, υπολογίζεται ότι ένα ποσοστό περίπου του 80% των αυξήσεων που θα συμβούν στο μέλλον στη φυτική παραγωγή στις αναπτυσσόμενες χώρες, θα πρέπει να προέλθει από την εντατικοποίηση των καλλιεργειών: υψηλότερες αποδόσεις, αυξημένη πολλαπλή καλλιέργεια και μικρότερες περιόδους αγρανάπαυσης.

Κεφάλαιο 2

Κεφάλαιο 2. Γεωργικός τομέας στην Ελλάδα

2.1 Ο πρωτογενής τομέας στην Ελλάδα

Για να μπορούμε να ορίσουμε την σημαντικότητα του πρωτογενή τομέα στην Ελλάδα, πρέπει να μετρηθεί η ποσοστιαία συμμετοχή του στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν. Ωστόσο, η σπουδαιότητα παραγωγής τροφίμων είναι υψηλής σημασίας, υποβαθμίζοντας έτσι το ρόλο της ποσοστιαίας συμμετοχής στο ΑΕΠ. Η ολοένα και πιο δύσκολη παραγωγή τροφίμων λόγω δυσμενών συνθηκών παραγωγής (κλιματική αλλαγή, περιορισμένο νερό, υποβαθμισμένα εδάφη), αναδεικνύουν την ζωτική σημασία ύπαρξης αγροτικού τομέα αλλά και των κλάδων που συνδέονται με αυτόν, τόσο από την πλευρά της δημιουργίας των προϋποθέσεων της αγροτικής παραγωγής (έρευνα, τεχνολογία, βιομηχανία παραγωγής εισροών) όσο και από την πλευρά της μεταποίησης και της εμπορίας των αγροτικών πρώτων υλών και τελικών προϊόντων. Σταδιακά, η συμμετοχή του αγροτικού τομέα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ μειώνεται, όμως αυτό σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει τη σταδιακή μείωση της σημασίας του αγροδιατροφικού τομέα ως παραγωγού τροφίμων και του ρόλου που διαδραματίζει στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας. Για την έγκυρη αξιολόγηση των δυνατοτήτων ανάπτυξης του τομέα αυτού, ακόμη και με οικονομικούς όρους, είναι απαραίτητη η εκτίμηση του ειδικού βάρους του και πως αυτό επηρεάζει άλλους τομείς της οικονομίας. Στην Ελλάδα, μεγάλο ποσοστό των πρώτων υλών της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών, καλύπτεται από προϊόντα του πρωτογενή τομέα παρά το μικρό ποσοστό συμμετοχής του (3,8%) στο ΑΕΠ. Την πρώτη θέση μεταξύ των κλάδων της μεταποίησης με βάση σχεδόν το σύνολο των βασικών δεικτών, κατέχει η βιομηχανία τροφίμων και ποτών, δεδομένου ότι έχει υψηλό ειδικό βάρος 20%-25% στην απασχόληση, στην προστιθέμενη αξία, στις πωλήσεις και στον αριθμό των επιχειρήσεων.

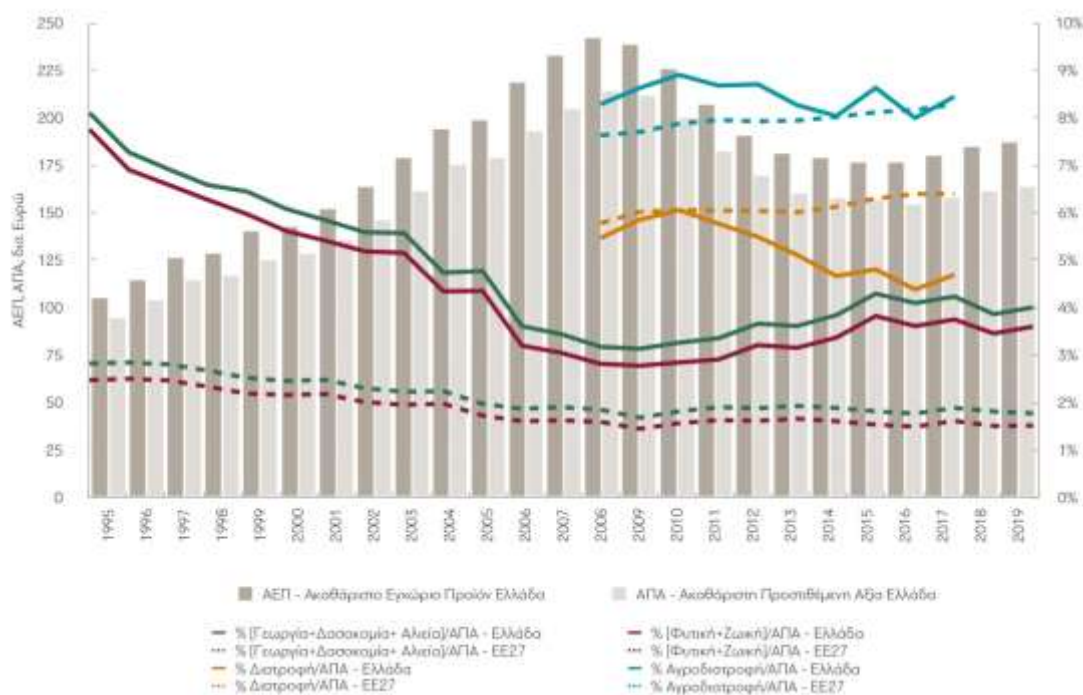
Διάγραμμα 1. Στο διάγραμμα παρουσιάζεται η σύνθεση εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας το έτος 2017.

Πηγή: UN COMTRADE

2.2 Η παρούσα κατάσταση

Ο τομέας γεωργίας στην Ελλάδα είναι ένας ζωτικής σημασίας τομέας τόσο για την απασχόληση όσο και για την οικονομική δραστηριότητα της χώρας, με τις εξαγωγές γεωργικών προϊόντων να ανέρχονται στο ένα τρίτο των εξαγωγών που γίνονται από την Ελλάδα συνολικά. Δύο πράγματα που χαρακτηρίζουν την ελληνική γεωργία είναι οι μικρές γεωργικές εκμεταλλεύσεις και οι επενδύσεις χαμηλών κεφαλαίων με τη συμβολή της να βρίσκεται στο 4,1% του ΑΕΠ. Η γεωργική έκταση που χρησιμοποιείται στην Ελλάδα είναι περίπου στα 5 εκατομμύρια εκτάρια, από τα οποία το 43% βρίσκεται σε ορεινές ή ημιορεινές περιοχές και υπόλοιπο 57% σε πεδιάδες. Το μικρό μέγεθος γεωργικών εκμεταλλεύσεων στην Ελλάδα έχει ως αντίκτυπο τη χαμηλότερη γεωργική

παραγωγικότητα σε σύγκριση με άλλα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ολοένα και αυξανόμενη χρήση σύγχρονων γεωργικών πρακτικών και τεχνολογιών που έχουν ως αποτέλεσμα την επίτευξη οικονομιών κλίμακας, έχουν περιορισμένο αντίκτυπο στα μικρά αγροτεμάχια που χρησιμοποιούνται στην ελληνική ύπαιθρο.

Διάγραμμα 2. Στο διάγραμμα παρουσιάζεται η μεταβολή του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος και της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας της Ελλάδας από το έτος 1995 έως το 2019.

Πηγή: Eurostat

Η Ελλάδα εδώ και χρόνια βιώνει μία οικονομική κρίση η οποία την έχει επηρεάσει σε αρκετούς τομείς, ένας απο αυτούς είναι και ο τομέας της γεωργίας. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 μέχρι σήμερα έχει παρατηρηθεί μία σταθερή μείωση του ΑΕΠ από το 17% τότε στο 4,1% σήμερα. Ως βασικοί ανταγωνιστές της Ελλάδας προσδιορίζονται άλλες χώρες - μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι κορυφαίοι προμηθευτές γεωργικών προϊόντων στην ελληνική αγορά είναι οι Κάτω Χώρες (1,1 δισεκατομμύρια δολάρια), η Γερμανία (943 εκατομμύρια δολάρια), η Ιταλία (751 εκατομμύρια δολάρια), η Βουλγαρία (688 εκατομμύρια δολάρια) και η Γαλλία (643 εκατομμύρια δολάρια). Οι κυριότερες αγορές για τα αγαθά της Ελλάδας είναι η Ιταλία (1.3 δισεκατομμύρια δολάρια), η Γερμανία (926 εκατομμύρια δολάρια), το Ηνωμένο Βασίλειο (447

εκατομμύρια δολάρια), οι Ηνωμένες Πολιτείες (409 εκατομμύρια δολάρια) και η Βουλγαρία (346 εκατομμύρια δολάρια). Οι κορυφαίες εισαγωγές γεωργικών ειδών διατροφής στην Ελλάδα περιλαμβάνουν το τυρί (430 εκατομμύρια δολάρια), το βόειο κρέας (281 εκατομμύρια δολάρια), το χοιρινό κρέας (259 εκατομμύρια δολάρια) και τα παρασκευάσματα διατροφής (198 εκατομμύρια δολάρια). Ενώ προϊόντα όπως το ελαιόλαδο (636 εκατομμύρια δολάρια), το τυρί (521 εκατομμύρια δολάρια) και οι ελιές (514 εκατομμύρια δολάρια) κυριαρχούν στις εξαγωγές αγροτικών προϊόντων της Ελλάδας, ακολουθούμενες από βαμβάκι (397 εκατομμύρια δολάρια), το ψάρι τσιπούρα (292 εκατομμύρια δολάρια) και κονσερβοποιημένα ροδάκινα (264 εκατομμύρια δολάρια). Το 2018, οι εξαγωγές γεωργικών προϊόντων τροφίμων στην Ελλάδα εκτιμήθηκαν σε περίπου 103 εκατομμύρια δολάρια ενώ οι εισαγωγές από την Ελλάδα ανήλθαν σε 451,9 εκατομμύρια δολάρια. Τα κολοκυνθοειδή (32 εκατομμύρια δολάρια), Οι σπόροι σόγιας (18,7 εκατομμύρια δολάρια), τα δασικά προϊόντα (7,1 εκατομμύρια δολάρια), τα απεσταγμένα οινοπνευματώδη ποτά (5,7 εκατομμύρια δολάρια) και τα προϊόντα θαλασσινών (4,8 εκατομμύρια δολάρια), ήταν τα κορυφαία αμερικανικά προϊόντα σε εξαγωγή προς την Ελλάδα όσον αφορά την αξία τους. Ενώ αντίθετα τα φρούτα και τα λαχανικά που έχουν υποστεί επεξεργασία (224 εκατομμύρια δολάρια), τα προϊόντα θαλασσινών (51,9 εκατομμύρια δολάρια), τα φυτικά έλαια (50,6 εκατομμύρια δολάρια) και τα τυριά (31,6 εκατομμύρια δολάρια) ήταν οι κυριότερες εξαγωγές της Ελλάδας προς την Αμερική.

2.3 Το μέλλον

Στα επόμενα χρόνια αναμένεται ο τομέας των τροφίμων και της γεωργίας να πρωταγωνιστήσουν στην αύξηση του ΑΕΠ, με αρωγό τις κύριες τάσεις της αγοράς και τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα:

- Η όλο και εξελισσόμενη αγορά οργανικών προϊόντων και φυσικών συστατικών στον τομέα της ελληνικής γεωργίας τα οποία θεωρούνται υψηλής ποιότητας και μπορούν να δώσουν μεγαλύτερη προστιθέμενη αξία.

- Η επικράτηση και η υπεροχή της μεσογειακής διατροφής, ως μία διατροφή που έχει να προσφέρει παράδειγμα της υγιεινής, φυσικής διατροφής σε ολόκληρο τον κόσμο.
- Οι προτιμήσεις των καταναλωτών σε χώρες με ανεπτυγμένη οικονομία επηρεάζονται από βασικούς παράγοντες υγείας, ηθικής, σωματικής ικανότητας και ευχαρίστησης.
- Η αυξημένη τάση για αυτάρκεια και ασφάλεια των τροφίμων.
- Το δυναμικό για ομάδες καινοτομίας και E & A σε διάφορες εξειδικευμένες ελληνικές αλυσίδες εφοδιασμού τροφίμων, που συνδυάζουν τη χρηματοδότηση της ΕΕ, το έργο των ερευνητικών και ακαδημαϊκών ιδρυμάτων και το ενδιαφέρον των βιομηχανικών πρωταθλητών για την εφαρμογή νέων τεχνολογιών.

Θεωρώντας το προαναφερθέν περιβάλλον ως δεδομένο, οι ελληνικές επιχειρήσεις μπορούν να διαφοροποιηθούν από παγκόσμιους κατασκευαστές τροφίμων λόγω της μικρότερης κλίμακάς τους και του συγκριτικού πλεονεκτήματος να έχουν στη διάθεσή τους πρώτες ύλες υψηλής ποιότητας και να μπορούν να δημιουργήσουν προϊόντα με Μεσογειακή προσέγγιση. Με αυτόν τον τρόπο οι εν λόγω επιχειρήσεις μπορούν να επιτύχουν υψηλότερα επίπεδα τιμών για τα προϊόντα τους και να αποκτήσουν τμήματα με προϊόντα με προστιθέμενη αξία αγοράς.

Ένα δίκτυο διανομής και πωλήσεων αρκετά μεγάλων διαστάσεων δημιουργήθηκε στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, από εταιρείες τροφίμων και ποτών της Ελλάδας. Αυτή η δύναμη ενισχύεται από τη δυναμική παρουσία των ελληνικών επιχειρήσεων που λειτουργούν στην περιοχή. Καθώς ολοκληρώνεται ο κατάλογος των εξαγόμενων προϊόντων όπως είναι τα λαχανικά, τα φρούτα, το ελαιόλαδο, τα γαλακτοκομικά

προϊόντα, τα φρέσκα θαλασσινά, τα κονσερβοποιημένα φρούτα, οι ελιές, οι σταφίδες, το κρασί και τα προϊόντα τομάτας. Πιο πρόσφατα, οι ελληνικές εταιρείες τροφίμων και ποτών διεισδύουν γρήγορα σε ταχέως αναπτυσσόμενες αγορές, όπως οι ΗΠΑ, η Κίνα, η Ρωσία και η Δυτική Ευρώπη.

2.4 Δυναμική και νέες ευκαιρίες

Ένας από τους πιο σημαντικούς τομείς εξαγωγών για την Ελλάδα είναι τα ελληνικά τρόφιμα και η γεωργία, με αρκετά έντονη παρουσία στις αγορές τροφίμων της Ευρώπης, της Αμερικής καθώς και σε ορισμένες εταιρείες με μεγάλη δυναμική στην ανάπτυξη εξαγωγών. Από το μέλι και τα άλευρα μέχρι τα επεξεργασμένα κρέατα πολλές ελληνικές επιχειρήσεις κατάφεραν λόγω των συγκριτικών πλεονεκτημάτων που προσφέρει η ελληνική πρωτογενής παραγωγή, να πρωταγωνιστήσουν στις παγκόσμιες αγορές, αναδεικνύοντας τη γεωργία και τον κλάδο των τροφίμων ως τους πιο δυναμικούς κλάδους της ελληνικής μεταποιητικής βιομηχανίας.

Επιπρόσθετα, στο χώρο αυτό πολλές ελληνικές εταιρείες κατάφεραν να καινοτομήσουν και να διαφοροποιηθούν από άλλες ανταγωνιστικές τόσο με τα διαφοροποιημένα προϊόντα τους όσο και με τις υψηλής ποιότητας συσκευασίες που χρησιμοποιούν. Την τελευταία δεκαετία υπάρχει μία πληθώρα εταιρειών στον τομέα των τροφίμων που έχουν επιτύχει σημαντικά μερίδια αγοράς στο εξωτερικό, συνδυάζοντας τα παραδοσιακά ελληνικά συστατικά, το υψηλό επίπεδο μάρκετινγκ και τη συσκευασία.

Σύμφωνα με τις ευκαιρίες που αναφέρθηκαν παραπάνω, ο ελληνικός τομέας τροφίμων έχει αρχίσει να βελτιώνεται όσον αφορά την ανταγωνιστικότητά του λόγω μεγάλων Ελλήνων και ξένων επενδυτών, οι οποίοι επενδύουν σε τεχνολογίες σχετικές με την παραγωγή και τη συσκευασία, κάνοντας προσπάθειες ένωσης μικρότερων γεωργικών αγροτεμαχίων και μεταφέροντας την παραγωγή σε καλλιέργειες υψηλότερης αξίας.

Σε πολλές κατηγορίες προϊόντων γίνεται προσπάθεια δημιουργίας προστιθέμενης αξίας μέσω των ευκαιριών της αγοράς που προκύπτουν, ειδικά για υγιεινά τρόφιμα, σνακ και τρόφιμα ευκολίας όπου το παγκόσμιο ενδιαφέρον επεκτείνεται συνεχώς. Τα σνακ με μέλι και τα καρύδια, τα προϊόντα ζυμαρικών, οι μαρμελάδες και τα αποσταγμένα προϊόντα, καθώς και τα νέα θαλασσινά και τα προϊόντα με βάση το κρέας παρουσιάζουν σημαντικό δυναμικό σε πολλές αγορές. Επίσης, η Ελλάδα βρίσκεται

στην πλεονεκτική θέση της τρίτης μεγαλύτερης χώρας σε παραγωγή ελαιολάδου στον κόσμο, και καθώς η κατανάλωση του συγκεκριμένου προϊόντος αυξάνεται η Ελλάδα δείχνει να βρίσκεται σε ιδανική θέση.

Γιατί η Ελλάδα:

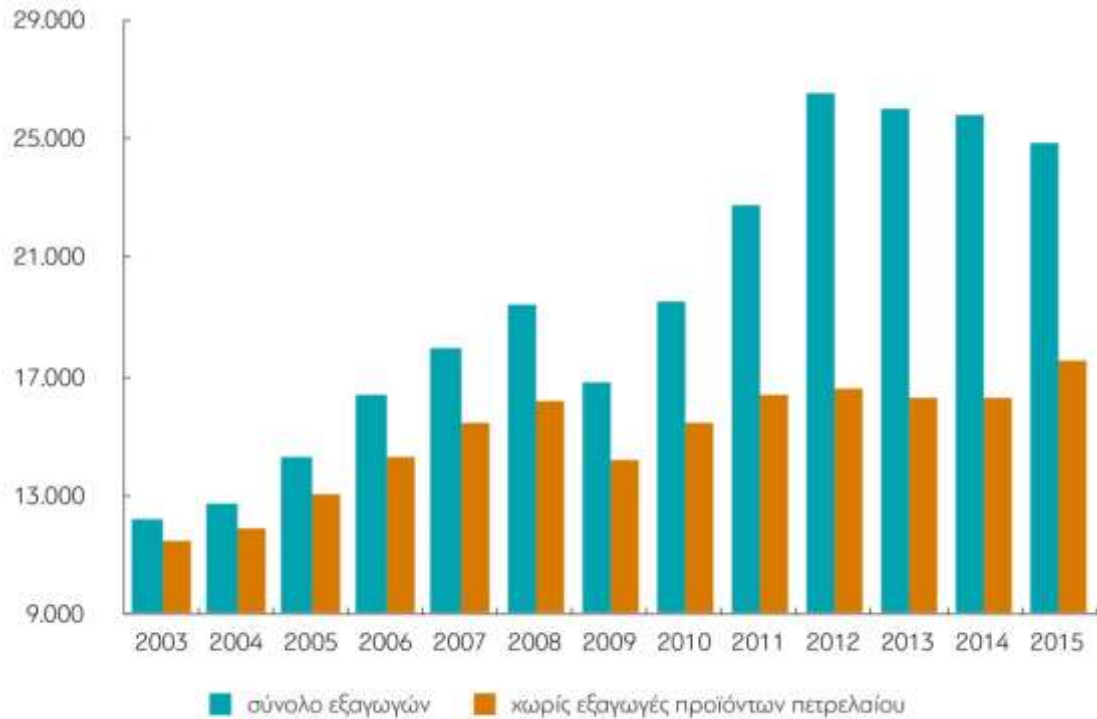
- **Η αξία / τοποθέτηση της επωνυμίας** – Η διατροφή των Ελλήνων ανέκαθεν θεωρείται ως ένα πρότυπο διατροφής της λεκάνης της Μεσογείου, η οποία έχει αποδειχθεί ότι είναι μία από τις πιο υγιεινές και θρεπτικές διατροφές σε όλο τον κόσμο.

- **Γεωγραφία και κλιματολογικές συνθήκες** – Οι εδαφοκλιματικές συνθήκες και η γεωγραφική της θέση καθιστούν την Ελλάδα μία χώρα που μπορεί να παράξει ποικίλες και εξαιρετικής ποιότητας πρώτες ύλες και προϊόντα, συμπεριλαμβανομένων εξωτικών συστατικών με εξαιρετικές ιδιότητες όπως το σαφράν και οι τρούφες.

- **Παραδοσιακά συστατικά υψηλής ποιότητας** – Πολλά τοπικά συστατικά και τρόφιμα αλλά και διάφορα ΠΟΠ προϊόντα, είναι από τα πλέον αναγνωρίσιμα από τους μεγαλύτερους σεφ του κόσμου λόγω της ασύγκριτης ποιότητάς τους.

- **Εξειδικευμένη τεχνογνωσία και τεχνογνωσία** – Η συσσωρευμένη γνώση γύρω από τη γεωργία και την παραγωγή τροφίμων, η οποία έχει προέλθει από τη χρόνια και παραδοσιακή ενασχόληση των Ελλήνων με την παραγωγή γεωργικών προϊόντων, έχει οδηγήσει στη δημιουργία σημαντικού αριθμού ερευνητικών τμημάτων τροφίμων, γεωργικών σχολών, εκπαιδευμένων τεχνολόγων τροφίμων και χημικών αλλά και συνειδητοποιημένων αγροτών.

- **Έρευνα και Καινοτομία** - Τα πανεπιστήμια και τα ερευνητικά ιδρύματα της Ελλάδας επικεντρώνονται σε αρκετά μεγάλο βαθμό στην παροχή βοήθειας σε βιομηχανίες τροφίμων και ποτών. Ορισμένα εξειδικευμένα ερευνητικά κέντρα, όπως το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, η ΕΤΑΤ, το Ινστιτούτο Αγροβιοτεχνολογίας και το Ινστιτούτο Υδατοκαλλιέργειας, βοηθούν τους κατασκευαστές και τους μεταποιητές στην ανάπτυξη καινοτόμων λύσεων για την κάλυψη των αναγκών στις σημερινές απαιτητικές αγορές, εγχώριες ή παγκόσμιες.

Διάγραμμα 3. Στο διάγραμμα παρουσιάζεται η συνολική αξία εξαγωγών (εκατομ. ευρώ) της Ελλάδας από το έτος 2003 έως το 2015.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Intrastat/Extrastat

2.5 Πλεονεκτήματα της Ελληνικής γεωργίας

Οι ευνοϊκές στην Ελλάδα κλιματολογικές συνθήκες και η ποικιλότητα του αγροτικού πολιτιστικού περιβάλλοντος καθώς και η γειτνίασή της με νέες χώρες αποτελούν συγκριτικά πλεονεκτήματα που συνθέτουν ένα ισχυρό ευνοϊκό υπόβαθρο για την αγροτική ανάπτυξη. Επίσης το άνοιγμα της Ε.Ε. σε νέες αγορές, αποτελεί ευκαιρία για την Ελληνική γεωργία, η οποία αν δεν αξιοποιηθεί θα αποτελέσει σημαντική απειλή.

Στα ισχυρά σημεία της Ελληνικής γεωργίας συγκαταλέγονται:

- Η αναγνώριση των προϊόντων γεωγραφικής ένδειξης προϊόντων ονομασίας προέλευσης (για τα οποία η ζήτηση θα αυξάνεται συνεχώς).
- Οι ευνοϊκές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη βιολογικών προϊόντων (μικρές εκμεταλλεύσεις).

- Η σημαντική παραγωγή σε επίπεδο Ε.Ε μιας σειράς προϊόντων (βαμβάκι, καπνός, λάδι, νωπά φρούτα και λαχανικά, κλπ).
- Η δυνατότητα άσκησης συμπληρωματικών δραστηριοτήτων (αγροτουρισμού).

Κεφάλαιο 3

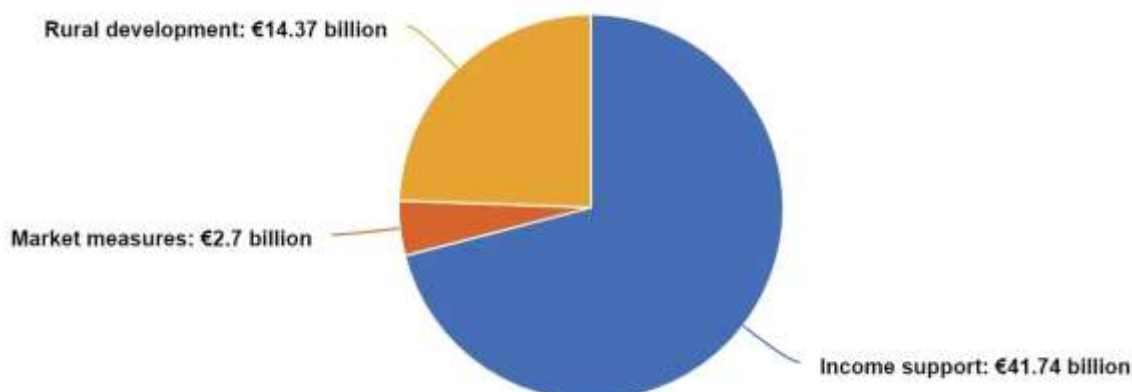
Κεφάλαιο 3. Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020

3.1 Στήριξη προτεραιοτήτων για την αγροτική ανάπτυξη της Ελλάδας

Οι αγροτικές δομές σε κάθε κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαφέρουν σημαντικά λόγω της διαφορετικής οικονομικής και πολιτικοκοινωνικής πορείας τους καθώς και των διαφορετικών φυσικών και κλιματολογικών δεδομένων που χαρακτηρίζουν τα κράτη - μέλη.

Η εφαρμογή μιας Κοινής Αγροτικής Πολιτικής επιδρά με διαφορετικό τρόπο στη γεωργία των κρατών - μελών ενώ ταυτόχρονα οδηγεί στην ομογενοποίηση των δομών της γεωργίας μεταξύ των χωρών που ακολουθούν την κοινή πορεία ολοκλήρωσης.

Συνεπώς για κάθε μία από τις δεκαπέντε χώρες ο αγροτικός τομέας κατέχει διαφορετική θέση στο σύνολο της οικονομίας τους, τόσο όσο αφορά το ΑΕΠ, την απασχόληση και το εξωτερικό εμπόριο καθώς και στη συμμετοχή στο κόστος διατροφής και στο συνολικό κόστος ζωής του πληθυσμού τους. Κάθε χρόνο η Ευρωπαϊκή Ένωση στηρίζει τον γεωργικό κόσμο των κρατών - μελών με οικονομικές ενισχύσεις ενθαρρύνοντας έτσι την παραγωγή αγροτικών προϊόντων. Ωστόσο, κάθε χώρα λαμβάνει ανάλογα με τη δυναμική του αγροτικού τομέα της το ποσό οικονομικής ενίσχυσης που της αναλογεί. Το συνολικό ποσό που δαπανήθηκε για τη στήριξη των αγροτών το 2018 από την Ε.Ε. όπως φαίνεται και στο παρακάτω διάγραμμα ήταν 58,82 δις.

Διάγραμμα 4. Στο διάγραμμα απεικονίζεται το συνολικό ποσό οικονομικής ενίσχυσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τους ευρωπαίους αγρότες.

Πηγή: European Commission, 2019c

Όσον αφορά την Ελλάδα το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020 για την Ελλάδα, έχει συνεισφέρει περισσότερα από 4,7 δισεκατομμύρια ευρώ για μέτρα υπέρ της ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών και οι βασικές προτεραιότητες του προγράμματος είναι οι εξής:

- Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του ελληνικού τομέα γεωργίας μέσω: της στήριξης νέων γεωργών (ο αριθμός των γεωργικών εκμεταλλεύσεων που θα επωφεληθούν από την έναρξη του προγράμματος ανέρχεται στις 23.900), ανάπτυξη μικρών αλυσίδων εφοδιασμού (8.300 γεωργικές εκμεταλλεύσεις), αναδιάρθρωση και εκσυγχρονισμός (6.300 γεωργικές εκμεταλλεύσεις), επενδύσεις στην μεταποίηση και την εμπορία (600 επιχειρήσεις που παράγουν είδη διατροφής που προέρχονται από γεωργικές δραστηριότητες).

- Αποκατάσταση και διατήρηση οικοσυστημάτων: 10,3% της καλλιεργούμενης ελληνικής γης βάσει συμβάσεων για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, 12,1% βελτιστοποίηση της διαδικασίας διαχείρισης των υδάτων και 10,7% επίτευξη καλύτερης διαχείρισης του εδάφους ή / και προσπάθεια για αποφυγή της διάβρωσης του εδάφους.

- Οι δραστηριότητες του ΠΑΑ να έχουν ως σκοπό την προώθηση της καινοτομίας και την μεταφορά γνώσης σε τομείς σχετικούς με την ευαισθητοποίηση για το περιβάλλον, των καινοτόμων τεχνολογιών και της επιστημονικής έρευνα (δημιουργία 86.640 θέσεων κατάρτισης και υποστήριξη 530 σχεδίων συνεργασίας).

- Βελτίωση της απόδοσης των πόρων: περίπου 51.000 εκτάρια θα αρδεύονται με συστήματα άρδευσης μεγαλύτερης απόδοσης.

- Ένταξη στην κοινωνία και τοπική ανέλιξη: υπηρεσίες που έχουν βελτιωθεί, υποδομές ΤΠΕ και σχηματισμός 2.000 νέων θέσεων εργασίας μέσω του LEADER/CLLD.

Το μεγαλύτερο μέρος της στήριξης από το ΕΓΤΑΑ προορίζεται για Επενδύσεις σε φυσικά περιουσιακά στοιχεία, φυσικοί ή άλλοι ειδικοί περιορισμοί με τους οποίους έρχονται αντιμέτωπες κάποιες περιοχές, βιολογική γεωργία και γεωργοπεριβαλλοντικά και κλιματικά μέτρα, είναι το μεγαλύτερο μέρος της στήριξης για την οποία προορίζεται το ΕΓΤΑΑ.

Στον αγροτικό τομέα και κατ' επέκταση στις αγροτικές περιοχές της Ελλάδας, από το 2007 έως το 2013 έχουν επενδυθεί από την ΚΓΠ περίπου 21,5 δισεκατομμύρια ευρώ με σκοπό την εισαγωγή νέων σύγχρονων συστημάτων-τεχνολογιών και τη σταθεροποίηση του εισοδήματος των παραγωγών. Ακόμη, με την επένδυση αυτή έχουμε αύξηση της βιωσιμότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων της Ελλάδας και η διασφάλιση τροφίμων με ανώτερα ποιοτικά χαρακτηριστικά για τους κατοίκους της χώρας.

3.2 Όφελος των αγροτών της Ελλάδας από την ΚΓΠ

Αυτό που αποτέλεσε την κινητήρια δύναμη και έπαιξε καταλυτικό ρόλο στον εκσυγχρονισμό των ελληνικών γεωργικών εκμεταλλεύσεων ήταν οι άμεσες πληρωμές, οι οποίες έδιναν άμεση ρευστότητα και τη δυνατότητα για νέες αγορές στους αγρότες. Το ποσό που δαπανήθηκε σε άμεσες πληρωμές το 2014 και έλαβαν οι Έλληνες αγρότες ήταν περισσότερα από 2,2 δισεκατομμύρια ευρώ, από την ενίσχυση αυτή περισσότερες από 709.270 αγροτικές επιχειρήσεις και αγρότες επωφελήθηκαν, εκ των οποίων ένα ποσοστό της τάξεως του 81% έλαβε χρήματα κάτω των 5.000 ευρώ. Επιπρόσθετα, οι τομείς των οπωροκηπευτικών, του κρασιού και του ελαιολάδου ήταν αυτοί που κυρίως ενισχύθηκαν από μέτρα 45,2 εκατομμυρίων ευρώ για την ελληνική αγορά.

3.3 Προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης και της απασχόλησης στις αγροτικές περιοχές της Ελλάδας

Την περίοδο 2007-2013 οι αγροτικές και επαρχιακές περιοχές της Ελλάδας έλαβαν ως επένδυση 3,9 δισεκατομμύρια ευρώ από το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης. Συγκεκριμένα, οι επενδύσεις πόρων του δημοσίου στον αγροτικό τομέα, οι περιβαλλοντικές δράσεις και η τοπική ανάπτυξη βοήθησαν την Ελλάδα:

- με την παροχή 330 εκατομμυρίων ευρώ για επιδότηση εγκατάστασης, σε περισσότερους από 19.000 νέους γεωργούς
- να υποστηρίξει περισσότερες από 80.000 εκμεταλλεύσεις σε μειονεκτικές περιοχές

- στην ανασυγκρότηση του περιβάλλοντος και της υπαίθρου με διάφορες ενέργειες οι οποίες συμβάλλουν στην προστασία της γης, των δασών και της μη κακής μεταχείρισης των ζώων. Αυτά τα μέτρα ενίσχυσης ανέρχονται περίπου στο ποσό του ενός δισεκατομμυρίου ευρώ.

- με την ενίσχυση σχεδόν 250 εκατομμυρίων ευρώ ώστε να δοθεί ώθηση στην ανταγωνιστικότητα των αγροτικών περιοχών μέσω του εκσυγχρονισμού των ελληνικών γεωργικών εκμεταλλεύσεων

- να βελτιώσει τις γεωργικές επιδόσεις επενδύοντας πάνω από 350 εκατομμύρια ευρώ σε υποδομές για τον αγροτικό τομέα

- στήριξη της τοπικής δράσης επιτρέποντας στις τοπικές ομάδες δράσης να επιλέξουν και να υποστηρίξουν περισσότερες από 2.100 δράσεις σε επιλέξιμες περιοχές που καλύπτουν 2,3 εκατομμύρια κατοίκους.

Ο αγροτικός τομέας της Ελλάδας χαρακτηρίζεται από:

- Μικρές γεωργικές εκμεταλλεύσεις. Ένα ποσοστό της τάξεως του 76,7% των εκμεταλλεύσεων έχει λιγότερα από 5 εκτάρια και το μέσο μέγεθος εκμετάλλευσης των 6,8 εκταρίων είναι αισθητά μικρότερο από τη μέση κατοχή της ΕΕ-28 με μέγεθος 16,1 εκτάρια.

- Μάλλον παλιοί αγρότες (μόνο 5,2% οι Έλληνες αγρότες είναι κάτω των 35 ετών).

- Συνολική συνεισφορά στην οικονομία της Ελλάδος με 3,8% της συνολικής ΑΠΑ (ΕΕ-28: 1,6%) και απασχόληση με 13,6% της συνολικής απασχόλησης (4,7% στην ΕΕ-28). Αυτό δείχνει την ιδιαίτερα υψηλή οικονομική σημασία του τομέα.

3.4 Στρατηγική και στόχοι του ΠΑΑ 2014-20

Ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία ενίσχυσης του γεωργικού τομέα και κατ' επέκταση της Ελλάδος, αποτελεί το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ 2014-2020). Στηρίζεται σε ένα όραμα για ολοκληρωμένη ανάπτυξη και βιώσιμη ανταγωνιστικότητα των αγροτικών περιοχών και έχει ως απώτερο σκοπό την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του τομέα των γεωργικών προϊόντων διατροφής, στην προώθηση του πολυλειτουργικού ρόλου των αγροτικών περιοχών και στην προστασία του περιβάλλοντος.

Κατά τη διάρκεια της περιόδου προγραμματισμού 2014-2020, η στρατηγική για την ανάπτυξη του γεωργικού τομέα εξασφαλίζει τη συνέχεια των δράσεων που πραγματοποιήθηκαν στην διάρκεια της προηγούμενης προγραμματικής περιόδου και αποτελεί την απαρχή για καινούριες δράσεις με καινοτόμο χαρακτήρα στις γεωρικές περιοχές και στην αγροτική οικονομία.

Τρεις αλληλοεξαρτώμενοι και συμπληρωματικοί στοιχειώδεις στόχοι ορίζουν τις ενέργειες του ΠΑΑ:

- Δημιουργία ενός ισχυρού, ανταγωνιστικού και βιώσιμου συστήματος γεωργικών προϊόντων διατροφής
- Προώθηση της βιωσιμότητας του αγροδιατροφικού συστήματος και των αγροτικών περιοχών
- Δημιουργία βιώσιμων και πολυλειτουργικών αγροτικών περιοχών

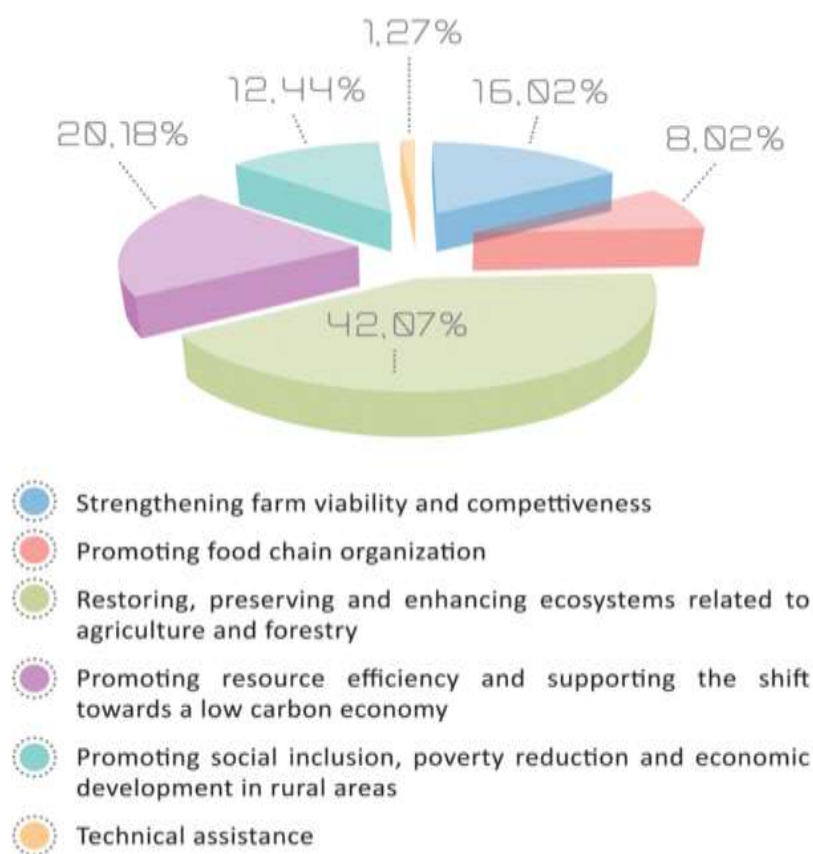
Προαπαιτούμενα για την επίτευξη των στόχων αυτών είναι:

- Βελτίωση της ανταγωνιστικής και παραγωγικής ικανότητας του συστήματος αγροτικών προϊόντων διατροφής με την παράλληλη ενίσχυση της προστιθέμενης αξίας των γεωργικών προϊόντων.
- Ανάπτυξη ανθρώπινων πόρων και δυναμικού με ταυτόχρονη ενίσχυση της επιχειρηματικής κουλτούρας.

- Προστασία και διαχείριση φυσικών πόρων και βιοποικιλότητας, καθώς και μετριασμός και προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή.
- Παροχή βασικών υπηρεσιών και προσπάθεια για αναβάθμιση της ποιότητας ζωής στις γεωργικές περιοχές.
- Ενίσχυση της συνοχής του κοινωνικού συνόλου στις αγροτικές περιοχές και της αγροτικής διαφοροποίησης.

3.5 Υλοποίηση του προγράμματος

Αναφορικά με την διεκπεραίωση του προγράμματος υπάρχουν και κάποια νέα στοιχεία που εισάγονται, όπως η εδαφική ή/και τομεακή εξειδίκευση και η ανάληψη ορισμένων μέτρων προς εφαρμογή από τις περιφέρειες. Το χρηματικό ποσό το οποίο υπολογίζεται περίπου στα 4,7 δισεκατομμύρια ευρώ, που θα συνεισφέρει το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης στο ΠΑΑ 2014-2020, αντιστοιχεί σε 6 δισεκατομμύρια ευρώ δημόσιας δαπάνης. Οι πόροι του ΕΓΤΑΑ που κατανέμονται στις βασικές στρατηγικές επιλογές του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020 παρουσιάζονται στο διάγραμμα που ακολουθεί:

Διάγραμμα 5. Στο διάγραμμα παρουσιάζεται η κατανομή των πόρων του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Αγροτικής Ανάπτυξης στις βασικές επιλογές του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-20.

Πηγή: Εθνικό Αγροτικό Δίκτυο, Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων.

Στο Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης 2014-2020 έχουν μείνει αναλλοίωτα μέτρα τα οποία κρίνονται ως βασικά για παράδειγμα τα κίνητρα για τον εκσυγχρονισμό των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, η μεταποίηση και η εμπορία αγροτικών προϊόντων, οι προωθητικές ενέργειες για τους νέους γεωργούς, οι υποδομές που έχουν άμεση συσχέτιση με την ανάπτυξη ή την προσαρμογή της γεωργίας, τις γεωργοπεριβαλλοντικές πληρωμές, τις ενέργειες που έχουν ως σκοπό την ενημέρωση και τη μεταφορά γνώσης, συμβουλευτικές υπηρεσίες τεχνικού περιεχομένου και υπηρεσίες διαχείρισης γεωργικών εκμεταλλεύσεων, συστήματα αναβάθμισης της ποιότητας για τα γεωργικά προϊόντα και τα τρόφιμα.

Εντούτοις, εισάγονται σημαντικά νέα στοιχεία, όπως :

- Δράσεις που έχουν ως σκοπό τη συνεργασία μεταξύ διαφόρων ενδιαφερομένων έχοντας ως κοινό στόχο τον τομέα της αγροτικής ανάπτυξης, συμπεριλαμβανομένης μεταξύ άλλων, της δημιουργίας επιχειρησιακών ομάδων της ευρωπαϊκής εταιρικής σχέσης καινοτομίας για την παραγωγικότητα και τη βιωσιμότητα της γεωργίας, με στόχο τη διασύνδεση της γεωργικής έρευνας και πρακτικής.
- Ο πολυκοινοτικός χαρακτήρας του LEADER μέσω των «τοπικών αναπτυξιακών στρατηγικών υπό την ηγεσία της Κοινότητας»
- Η εισαγωγή νέων μέτρων, συμπεριλαμβανομένης της ανάπτυξης μικρών γεωργικών εκμεταλλεύσεων, των ενισχύσεων εκκίνησης για μη γεωργικές δραστηριότητες στις αγροτικές περιοχές, επενδύσεις σε δασικές εκτάσεις, Ανάπτυξη και βελτίωση της βιωσιμότητας των δασών, Δημιουργία ομάδων και οργανώσεων παραγωγών.

Κεφάλαιο 4

Κεφάλαιο 4. Συμπεράσματα εφαρμογής της ΚΑΠ στην Ελλάδα και αξιολόγηση ΠΑΑ 2014-2020

4.1 Συμπεράσματα από την εφαρμογή της ΚΑΠ στην Ελλάδα

Πλησιάζοντας τα σαράντα χρόνια από την εφαρμογή της πρώτης Κοινής Αγροτικής Πολιτικής στην Ελλάδα, λογικό είναι να έχουν διαμορφωθεί ορισμένα συμπεράσματα για τις εξελίξεις που έχουν συντελεσθεί όλα αυτά τα χρόνια στην οικονομία και στην κοινωνία της χώρας λόγω της ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Όσον αφορά τα γεωργικά ζητήματα της χώρας η ΚΑΠ ήταν και είναι αρωγός για τη διαμόρφωση νέων δεδομένων και την ανάδειξη σημαντικών αποκλίσεων του εγχώριου παραδείγματος του αγροτικού τομέα από αντίστοιχες χώρες της δυτικής και βόρειας Ευρώπης, αλλά και από αυτό των κρατών μελών τα οποία βρίσκονται στον ευρωπαϊκό μεσογειακό νότο. Μετά από την ανάλυση των γεγονότων που συνέβησαν στην διάρκεια των τριάντα και πλέον έτων μπορούμε να καταλήξουμε σε ορισμένα καθοριστικά συμπεράσματα, τα οποία μπορούν να συμπεριληφθούν ως εξής:

- Από την αρχή της δεκαετίας του '90 έως και τα τέλη της δεκαετίας του 2000, με βάση συνεχείς αλλαγές και μεταρρυθμίσεις η ΚΑΠ τμηματικά αλλά σταθερά μετασηματίστηκε, από μια πολιτική στήριξης προϊόντων του αγροτικού τομέα, σε μία πολιτική άμεσης στήριξης των γεωργών με ενισχύσεις εισοδήματος. Τα παρεμβατικά μέτρα της παλαιάς ΚΑΠ μέσω συνεχών μεταρρυθμίσεων μεταβλήθηκαν σε ισοδύναμης αξίας άμεσες εισοδηματικές ενισχύσεις με την προϋπόθεση ωστόσο να μην επακολουθούνται από στήριξη τιμών, να μην έχουν στοχεύουν σε συγκεκριμένα προϊόντα, ούτε να συσχετίζονται με ποσοτικά δεδομένα της παραγωγής.
- Η πολιτική του περιβάλλοντος είναι ένα τυπικό παράδειγμα που προέκυψε από τις κατ' εξακολούθηση αναθεωρήσεις των Συνθηκών που καθιερώθηκαν μέσα από νέες πολιτικές που εφαρμόστηκαν, προσδιορίζοντας έτσι καινούριο περιεχόμενο και ορίζοντας νέα όρια για την Κοινή Αγροτική Πολιτική. Η ΚΑΠ στο καινούριο θεσμικό περιβάλλον δεν ήταν δυνατό να λειτουργήσει

απομονωμένη στο όνομα μίας στενής κλαδικής γεωργοκεντρικής λογικής. Οι νέοι στόχοι και οι προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι άμεσα συνδεδεμένοι και εναρμονισμένοι με τους στόχους και τις προτεραιότητες της ΚΑΠ, όπως για παράδειγμα η ικανότητα ανταγωνισμού της οικονομίας, η συνοχή κοινωνίας και οικονομίας, η αειφόρος ανάπτυξη και η ποιότητα ζωής στις περιοχές που εξαρτώνται κυρίως από την γεωργία.

- Η Κοινή Αγροτική Πολιτική μέσω του Γεωργικού Ταμείου Εγγυήσεων ενίσχυσε τον ελληνικό αγροτικό κόσμο με υψηλές ενισχύσεις, πρωτοφανείς, για τα ελληνικά δεδομένα συγκριτικά με αυτές των προενταξιακών περιόδων. Τα κυριότερα ελληνικά αγροτικά προϊόντα ενισχύθηκαν χρηματικά από την πρώτη στιγμή. Εκτοτε η μεγέθυνση του δημοσιονομικού οφέλους όσον αφορά τις εν λόγω χρηματοδοτήσεις και η παντί τρόπο αύξηση των τιμών που λαμβάνουν οι παραγωγοί αποτέλεσαν οι μοναδικοί στόχοι της ελληνικής πλευράς, κατά τη διαπραγμάτευση και την εφαρμογή της ΚΑΠ στις αγορές αγροτικών προϊόντων.
- Οι υπέρμετρες υποτιμήσεις και διολισθήσεις της δραχμής έναντι του ECU (European Currency Unit ή Ευρωπαϊκή Νομισματική Μονάδα) και του ευρώ, έδωσαν την δυνατότητα στις εκάστοτε κυβερνήσεις να είναι ευάλωτες σε δραχμικές αυξήσεις τιμών παραγωγού μέσω της «πράσινης ισοτιμίας» της. Έκτοτε, οι υποτιμήσεις και οι διολισθήσεις της δραχμής εκτός της χρονικής περιόδου 1985-87, οδήγησαν τις εκάστοτε κυβερνήσεις να υποκύπτουν στον πειρασμό των δραχμικών αυξήσεων. Οι χειρισμοί με τις πράσινες ισοτιμίες ήταν διπλά επιζήμιοι. Αφενός επειδή η ελληνική γεωργία δεν επωφελήθηκε από τα όποια ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα προσδίδουν οι υποτιμήσεις, ιδίως στις εξαγωγές, και αφετέρου επειδή ενίσχυσαν πληθωριστικές πιέσεις στην οικονομία της χώρας. Η ένταξη της Ελλάδας στο ευρωπαϊκό σύστημα των νομισματικών ισοτιμιών απέτρεψε έκτοτε τους αγρονομισματικούς χειρισμούς.
- Στις δεκαετίες του 1980 και 1990 η στήριξη της ΚΑΠ μέσω επιδοτήσεων βοήθησε, ώστε οι Έλληνες γεωργοί να λάβουν σημαντικές οικονομικές ενισχύσεις και συνέβαλαν καθοριστικά στην αποτροπή μετακινήσεων

πληθυσμών από αγροτικές περιοχές σε μεγάλα αστικά κέντρα και στην επαναφορά της σταθερότητας πληθυσμού στην ελληνική ύπαιθρο.

Η πολιτική της με κάθε τρόπο μεγιστοποίησης των επιδοτήσεων ανέδειξε παρά ταύτα και ορισμένες αρνητικές παρενέργειες. Ειδικότερα:

1. Στη δημιουργία εφησυχασμού των αγροτών και γενικώς του συστήματος παραγωγής αγροτικών προϊόντων λόγω ύπαρξης της δημόσιας στήριξης.
2. Η ανισοκατανομή των επιδοτήσεων που συγκεντρώθηκαν στις ποιό εύφορες περιοχές της χώρας, στα προϊόντα με τις υψηλότερες επιδοτήσεις και στους μεγάλους παραγωγούς.
3. Οι στρεβλώσεις στη διάρθρωση των καλλιεργειών, με κλασσικό παράδειγμα την αλόγιστη επέκταση της βαμβακοκαλλιέργειας που ήταν σχεδόν μονοκαλλιέργεια στους κάμπους της χώρας, από τη Στερεά Ελλάδα μέχρι τη Θράκη, υποκαθιστώντας χρήσιμες διατροφικές καλλιέργειες τραυματίζοντας βάνουσα το περιβάλλον και εξαντλώντας τους υδατικούς πόρους της χώρας. Η εντατικοποίηση της παραγωγής, με τους ποσοτικούς στόχους να λειτουργούν εις βάρος της ποιότητας των προϊόντων, του περιβάλλοντος, της υγείας παραγωγών και καταναλωτών.

□ Η ένταξη στην ΕΟΚ ήταν μία πρώτης τάξης ευκαιρία για την προώθηση θεσμικών και οργανωτικών μεταρρυθμίσεων στην ελληνική γεωργία. Η ευκαιρία δεν αξιοποιήθηκε. Το υπουργείο Γεωργίας που μετονομάστηκε το 2004 σε Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων δεν αναδιάρθρωσε ποτέ τις υπηρεσίες του αντιστοιχίζοντά της με αυτές τις Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ώστε να παρακολουθεί τις ευρωπαϊκές εξελίξεις. Παρέμεινε ένα ογκώδες, δαιδαλώδες, αναχρονιστικό, ενδοστρεφές και γραφειοκρατικό όργανο.

□ Το υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων εποπτεύει Δημόσιους Οργανισμούς δορυφόρους που ιδρύθηκαν για να προσφέρουν εξειδικευμένες υπηρεσίες

απαραίτητες.σε κάθε σύγχρονη γεωργία και υποβοηθητική στην εφαρμογή της ΚΑΠ. Οι Οργανισμοί αυτοί έχουν κοινά σημεία με αυτά των ΔΕΚΟ και των άλλων δημόσιων φορέων, και χαρακτηρίζονται από:

- μάχες συντεχνιών για τις αρμοδιότητες, σε υπηρεσίες με επιδόματα, ελκυστικές υπερωρίες και τα «φιλέτα» των ελέγχων
- άρνηση του προσωπικού να αξιολογηθεί
- καλλιέργεια νοοτροπίας που θέλει τους δημόσιους φορείς να λειτουργούν κυρίως υπέρ του προσωπικού τους με περιχαράκωση των «κεκτημένων» και κατά δεύτερο λόγο για την προσφορά τους στην οικονομία και κοινωνία της χώρας
- τις θέσεις προέδρων και γενικών διευθυντών καταλαμβάνουν συνήθως συνδικαλιστές ή πολιτευτές.
- το πελατειακό κράτος προβαίνει σε διορισμούς και αθρόες προσλήψεις προσωπικού και εξυπηρετήσεις

□ Στη διάρκεια της τριακονταετίας εκδηλώθηκαν παντός είδους παραβατικές συμπεριφορές, όπως:

- παρεμπόδιση εισαγωγών από προϊόντα προέλευσης άλλων κρατών μελών, μέσω διοικητικών και αγορανομικών μέτρων
- παραβάσεις της κοινοτικής νομοθεσίας όσον αφορά τις κρατικές ενισχύσεις, μέσω απευθείας ενισχύσεων των αγροτών, ή και μέσω κρατικής χρηματοδότησης των συνεταιρισμών
- αποζημιώσεις με πρόσχημα ακραία καιρικά φαινόμενα χωρίς την τεκμηρίωση που επιβάλλει ο κοινοτικός κανονισμός δαπανήθηκαν εκατοντάδες εκατομμύρια ενισχύσεις μεταξύ 2007 και 2009 από τον ΕΛΓΑ που εξερίχθη σε πλυντήριο παράνομων κρατικών ενισχύσεων.

□ «Όλα τα κιλά, Όλα τα λεφτά»: Σε καλλιέργειες που το ύψος των επιδοτήσεων ήταν συνάρτηση των παραγόμενων ποσοτήτων, πολλοί παραγωγοί βρήκαν τρόπους να παραπλανούν τις αρχές , φουσκώνοντας τεχνητά τις παραγόμενες ποσότητες, εισπράττοντας υψηλές επιδοτήσεις (τα λεγόμενα πανωγραφήματα) Η παραβατικότητα πέρασε από το στάδιο της εξατομικευμένης απάτης σε συλλογική και καθοδηγούμενη ανυπακοή . Το σύνθημα «Όλα τα κιλά, όλα τα λεφτά), ήταν ένα σύμφυρμα λαϊκισμού διαφόρων πολιτικών αποχρώσεων.

□ Η Ελλάδα , μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990 πλήρωνε πρόστιμα για παραβάσεις της κοινοτικής νομοθεσίας, όσον αφορά την εφαρμογή της ΚΑΠ.. Τα πρόστιμα ήταν το πολύ στο 5% των ετήσιων εισπράξεων από την ΚΑΠ. Τα πράγματα ,άλλαξαν ριζικά από το 1995 και εντεύθεν. Οι μεταρρυθμίσεις της ΚΑΠ και οι διαδοχικές διευρύνσεις της ΕΕ απαιτούσαν αξιόπιστα συστήματα πληρωμής και ελέγχου των επιδοτήσεων . Εκτοτε εφαρμόζεται από την Κομισιόν το "Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης των Επιδοτήσεων».Το σύστημα δεν ευδοκίμησε στη χώρα μας. Εξελίχθηκε σε σύγχρονο « γεφύρι της Αρτας» . Το ελληνικό ΟΣΔΕ κρίθηκε αναξιόπιστο από τα αρμόδια θεσμικά όργανα της ΕΕ. Συνέπεια,,στην Ελλάδα στην χρονική περίοδο 2005/06 μέχρι τα τέλη της δεκαετίας 2000-10 , τα πρόστιμα ανέβηκαν λόγω υποτροπής στο 15-20% , που παρακρατεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή από τις επιδοτήσεις. Τα ποσά των επιδοτήσεων που παρακρατεί η ΕΕ, καλύπτονται από τον εθνικό προϋπολογισμό και δημιουργούν πρόσθετα βάρη στα δημοσιονομικά της χώρας.Μέγιστο σφάλμα υπήρξε η ανάθεση της λειτουργίας του ΟΣΔΕ στην ΠΑΣΕΓΕΣ και μέσω αυτής στις δευτεροβάθμιες Ενώσεις Αγροτικών Συνεταιρισμών. Οι Συνεταιρισμοί ωστόσο δεν διαθέτουν την απαραίτητη τεχνογνωσία, ούτε την οργανωτική και διοικητική επάρκεια, ούτε την αντικειμενική αμεροληψία σε ένα σύστημα που οι έλεγχοι διεξάγονται από τις οργανώσεις των ελεγχόμενων παραγωγών.

□ Η γεωργική απασχόληση και η συμμετοχή της γεωργίας στη σύνθεση του συνολικού ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος έχουν μειωθεί σημαντικά τα τελευταία τριάντα χρόνια στην Ελλάδα αλλά εξακολουθούν να κυμαίνεται σε υψηλότερα επίπεδα σε σχέση με την Ε.Ε. Τα κύρια χαρακτηριστικά των απασχολούμενων στην ελληνική γεωργία είναι το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης και η υψηλή μέση ηλικία. Οι παράγοντες

αυτοί συντείνουν στο μειωμένο ενδιαφέρον και προσδοκίες των γεωργών για διαρθρωτικές μεταβολές μακροπρόθεσμου ορίζοντα με αποτέλεσμα η προσοχή να στρέφεται πρωτίστως στο βραχυχρόνιο όφελος, τη μεγιστοποίηση της απορρόφησης των επιδοτήσεων και τη παντελή έλλειψη ενδιαφέροντος για εφαρμογή καινοτομιών και νέων τεχνολογιών.

□ Οι κοινοτικές ενισχύσεις παρουσιάζουν έντονη ανισοκατανομή στα επιμέρους προϊόντα δημιουργώντας σημαντικές στρεβλώσεις στη διάρθρωση των καλλιεργειών. Το βαμβάκι έγινε μονοκαλλιέργεια στις πλέον γόνιμες πεδιάδες της χώρας με τις γνωστές δυσμενείς συνέπειες για το περιβάλλον και τους φυσικούς πόρους, η ελαιοκαλλιέργεια επεκτάθηκε και συχνά μετατράπηκε σε ποτιστική και το σκληρό σιτάρι υποκατάστησε το μαλακό. Η αποσύνδεση των ενισχύσεων από την παραγωγή στα πλαίσια της Ενδιάμεσης Αναθεώρησης της ΚΑΠ (2003/2004) άμβλυσε τις ανωτέρω παρενέργειες αλλά οδήγησε επίσης σε εγκατάλειψη παραδοσιακών καλλιεργειών όπως είναι ο καπνός και τα τεύτλα. Τα λαχανικά και τα φρούτα αποτελούν πλέον τα πιο δυναμικά προϊόντα της ελληνικής γεωργίας καθώς αυξάνεται σταδιακά η συμβολή τους στη σύνθεση της ακαθάριστης αξίας παραγωγής ενώ παραδοσιακά προϊόντα όπως το βαμβάκι και ο καπνός με υψηλή συμμετοχή στην αξία παραγωγής στο παρελθόν παρουσιάζουν σταθερά φθίνουσα πορεία τα τελευταία χρόνια.

□ Η στήριξη της ελληνικής γεωργίας από τις επιδοτήσεις είναι πολλή μεγάλη αντιπροσωπεύοντας για ορισμένες περιόδους σχεδόν το ήμισυ της ακαθάριστης προσόδου των παραγωγών. Τα επιμέρους μέτρα στήριξης της ελληνικής γεωργίας παρουσίασαν σημαντική διαφοροποίηση ενώ σε γενικές γραμμές η ζωική παραγωγή είναι περισσότερο εξαρτημένη από τις επιδοτήσεις σε σχέση με τη φυτική.

□ Διαπιστώνεται η πλήρης διαχρονική απουσία στρατηγικής και προγραμματισμού για την εφαρμογή των πολιτικών Αγροτικής Ανάπτυξης της ΚΑΠ, που να αφορούν τα δυνατά σημεία και τις ευκαιρίες της ελληνικής γεωργίας. Αυτή η απουσία σηματοδοτεί και την εγγενή αδυναμία των αναπτυξιακών πολιτικών να οδηγήσουν την ελληνική γεωργία σε κατευθύνσεις βιώσιμης ανάπτυξης, αποτυγχάνοντας να συνδέσουν τις

δυνατότητες με τις αδυναμίες και τις ευκαιρίες με τις απειλές όπως αυτές προκύπτουν από τα δομικά συστατικά της διάρθρωσης της ελληνικής γεωργίας. Ειδικότερα τα μέτρα εφαρμογής της πολιτικής προσανατολισμού δεν εστίασαν καν στο σύνολο των βασικών καταγραφών των χαρακτηριστικών της ελληνικής γεωργίας.

4.2 Αξιολόγηση του ΠΑΑ 2014-2020

4.2.1 Σκοπός της αξιολόγησης

Μία από τις πιο σημαντικές διαδικασίες για αναπτυξιακά προγράμματα όπως το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης αποτελεί η αξιολόγηση, λόγω του ότι η αξιοποίηση των αποτελεσμάτων που προκύπτουν μέσω αυτής συμβάλλει στη βελτίωση του σχεδιασμού, της ποιότητας αλλά και της υλοποίησης των προγραμμάτων. Επιπρόσθετα, σημαντική βοήθεια από τα αποτελέσματα αξιολόγησης λαμβάνουν αυτοί που σχεδιάζουν τις πολιτικές και λαμβάνουν αποφάσεις, ώστε να υπάρχει στόχευση στους διαθέσιμους πόρους περισσότερο αποτελεσματικά και αποδοτικά. Επίσης, καθοριστική είναι η συμβολή της αξιολόγησης στη δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων της πολιτικής αγροτικής ανάπτυξης με έναν διαφανή τρόπο, μέσω της συλλογής τεκμηριωμένων στοιχείων για την αποτελεσματικότητα, την αποδοτικότητα, τα αποτελέσματα και τις επιπτώσεις των παρεμβάσεων πολιτικής. Όλα τα προαναφερθέντα είναι σημαντικά για τη δικαιολόγηση και τη νομιμοποίηση των πόρων που δαπανώνται, καθώς για την αύξηση της διαφάνειας αλλά κυρίως της αξιοπιστίας της πολιτικής αγροτικής ανάπτυξης της ΕΕ, όχι μόνο ως προς τους φορείς που εμπλέκονται άμεσα αλλά και προς όλους τους ευρωπαϊούς φορολογούμενους.

4.2.2 Κοινό Πλαίσιο Παρακολούθησης και Αξιολόγησης (ΚΠΠΑ) και Κοινό Σύστημα Παρακολούθησης και Αξιολόγησης (ΚΣΠΑ)

Στην προγραμματική περίοδο που διανύουμε (2014-2020) για πρώτη φορά, ενσωματώνεται ένα Κοινό Πλαίσιο Παρακολούθησης και Αξιολόγησης (ΚΠΠΑ) (Καν. (ΕΕ) 1306/2013, άρθρο 110), με την εφαρμογή του οποίου επιτυγχάνεται η μέτρηση της απόδοσης ολόκληρης της ΚΑΠ (δηλαδή του πυλώνα Ι – άμεσες πληρωμές και μέτρα στήριξης της αγοράς και του πυλώνα ΙΙ – μέτρα αγροτικής ανάπτυξης). Επιπλέον, στα

προγράμματα αγροτικής ανάπτυξης (πυλώνας II), υπάρχει ένα Κοινό Σύστημα Παρακολούθησης και Αξιολόγησης (ΚΣΠΑ), το οποίο αποτελεί μέρος του ΚΠΠΑ και προσδιορίζεται στον Καν. (ΕΕ) 1303/2013, στον Καν. (ΕΕ) 1305/2013 άρθρο 67 και στον εκτελεστικό Καν. 808/2014 άρθρο 14).

Η αξιολόγηση του πυλώνα I, αποτελεί αρμοδιότητα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ενώ η αξιολόγηση του πυλώνα II, αποτελεί αρμοδιότητα των επιμέρους Κρατών Μελών. Η Επιτροπή επίσης συνθέτει τις εκ των προτέρων και εκ των υστέρων αξιολογήσεις του πυλώνα II, που πραγματοποιούνται από τα Κράτη Μέλη. Για τη μέτρηση της επίδοσης και την αξιολόγηση του ελληνικού ΠΑΑ 2014-2020, υπεύθυνη μονάδα είναι η μονάδα Θεσμικής Υποστήριξης και Αξιολόγησης της Ειδικής Υπηρεσίας Διαχείρισης του ΠΑΑ.

4.2.3 Δείκτες ΚΣΠΑ (Κοινό Σύστημα Παρακολούθησης και Αξιολόγησης)

Το κοινό σύνολο δεικτών ΚΣΠΑ, εκροών, αποτελεσμάτων, επιπτώσεων και πλαισίου για την πολιτική αγροτικής ανάπτυξης καθορίζεται στο παράρτημα IV του εκτελεστικού Καν. (ΕΕ) 808/2014.

- Οι Δείκτες Εκροών προσδιορίζουν τον βαθμό δραστηριότητας ενός μέτρου/ υπομέτρου/ δράσης (π.χ. ο αριθμός των έργων που χρηματοδοτήθηκαν) και ορίζονται σε επίπεδο μέτρου/ υπομέτρου/ δράσης.
- Οι Δείκτες Αποτελεσμάτων μετρούν τις άμεσες επιδράσεις (αποτελέσματα) των παρεμβάσεων (π.χ. το αριθμό των θέσεων εργασίας που δημιουργήθηκαν), σε σχέση με τους ειδικούς στόχους της πολιτικής και ορίζονται στο επίπεδο των περιοχών εστίασης.
- Οι Δείκτες Επιπτώσεων είναι υπεύθυνοι για τη μέτρηση των μακροπρόθεσμων επιδράσεων των παρεμβάσεων (π.χ. ποσοστό ανεργίας). Οι δείκτες επιπτώσεων έχουν άμεση συσχέτιση με τους γενικούς στόχους της ΚΑΠ.

- Οι Δείκτες Πλαισίου (ή Βάσης) περιγράφουν το γενικό πλαίσιο των οικονομικών, περιβαλλοντικών και κοινωνικών τάσεων της πολιτικής. Η χρησιμότητα των δεικτών αυτών είναι στα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης για μία περισσότερο ολοκληρωμένη συνολική περιγραφή της τρέχουσας κατάστασης της περιοχής προγραμματισμού (Η Ευρωπαϊκή Ένωση επικαιροποιεί τους δείκτες αυτούς κάθε χρόνο).

Κεφάλαιο 5

Κεφάλαιο 5. Προτάσεις αναδιάρθρωσης του Γεωργικού τομέα στην Ελλάδα

5.1 Άξονες αναδιάρθρωσης και εκσυγχρονισμού της ελληνικής γεωργίας

5.1.1 Το υπουργείο ως φορέας σχεδιασμού και οργάνωσης της γεωργίας

Ο αρμόδιος θεσμός για την οργάνωση και το σχεδιασμό της παραγωγής αγροτικών προϊόντων και της διάθεσης αυτών είναι αντικειμενικά το Υπουργείο Γεωργίας, πέραν αυτού συμβάλλει καθοριστικά στην αντιμετώπιση των προβλημάτων του γεωργικού τομέα. Το Υπουργείο Γεωργίας αποτελεί σήμερα τον βασικότερο άξονα αναδιάρθρωσης και εκσυγχρονισμού της γεωργίας στη χώρα μας, για την επίτευξη όμως των διαφόρων στόχων πρέπει να γίνουν αρκετές διαρθρωτικές αλλαγές όσον αφορά τις γραφειοκρατικές διαδικασίες. Βασικοί πυλώνες στην προσπάθεια αυτή πρέπει να είναι το Γεωτεχνικό Επιμελητήριο και η Γεωργική Στατιστική. Πρώτο βήμα για την πραγματοποίηση των διαρθρωτικών αλλαγών είναι ο διαχωρισμός του υπουργείου σε δύο τμήματα αφενός μεν σε επιτελικό και αφετέρου σε καθαρά γραφειοκρατικό τμήμα. Το επιτελικό τμήμα να περιλαμβάνει τη Γενική Διεύθυνση Προγραμματισμού Γεωργικής Παραγωγής με τις προαναφερθείσες Διευθύνσεις Φυτικής και Ζωικής Παραγωγής και τη Γενική Διεύθυνση Υποδομών και Εφαρμογών, με τις Διευθύνσεις Εγγείων Βελτιώσεων, Γεωργικών Εφαρμογών και Εκπαίδευσης. Το γραφειοκρατικό τμήμα να περιλαμβάνει τη Γενική Διεύθυνση Προσωπικού, Θεσμών και Εξυπηρέτησης του Κοινού με όλες τις απαραίτητες Διευθύνσεις. Σαφώς και η διάκριση που αναφέρθηκε προηγουμένως έχει ενδεικτικό χαρακτήρα και συνεπώς η διαμόρφωση μίας τέτοιας σύνθεσης είναι εφικτή μόνο από μία ομάδα εμπειρογνομόνων που είναι ικανή να αναλάβει το έργο της αναδιοργάνωσης των υπηρεσιών του Υπουργείου Γεωργίας.

Κύρια προτεραιότητα του επιτελικού τμήματος πρέπει να είναι η απόκτηση μίας εικόνας με σαφήνεια τόσο για τα φυτικά όσο και για τα ζωικά προϊόντα ανάλογα με τη γεωγραφική τους προέλευση. Ακόμη, αυτά που θα πρέπει να μελετηθούν είναι οι απαιτήσεις της εσωτερικής αγοράς της χώρας σε γεωργικά αγαθά, η αναγκαιότητα για εισαγωγή αγροτικών προϊόντων και η δυναμικότητα της χώρας μας για εξαγωγή

ορισμένων αγαθών. Οι μελέτες αυτές πρέπει να γίνουν μεθοδευμένα και σε βάθος χρόνου ώστε να αποφευχθούν δυσμενή οικονομικά αποτελέσματα τα οποία στηρίζονται σε λανθασμένες αποφάσεις που πάρθηκαν λόγω ψευδών δεδομένων. Η διεύρυνση της προώθησης των γεωργικών προϊόντων στην εσωτερική, αλλά κυρίως σε παλιές και νέες εξωτερικές αγορές είναι αναγκαία, γιατί η διαρκής αναζήτηση νέων διεξόδων για την προώθηση των προϊόντων μπορεί να μας προφυλάξει από ανεπιθύμητες εξελίξεις στις αγορές. Κάθε αγροτικό προϊόν παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον για κάθε αγορά, για το λόγο αυτό οι φορείς της παραγωγής, της μεταποίησης και της εμπορίας θα πρέπει να συνεργάζονται με το Υπουργείο Γεωργίας, ώστε να αντιλαμβάνονται τις νέες τάσεις και προοπτικές που επικρατούν σε κάθε αγορά και τα προϊόντα να διατίθενται χωρίς δυσκολία. Για την επίτευξη όλων αυτών που αναφέρθηκαν πιο πάνω, πρέπει το επιτελικό τμήμα και κατ' επέκταση το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης να απαρτίζεται από επιστήμονες οι οποίοι έχουν υψηλής αξίας γνώση και εμπειρία στο γεωργοκτηνοτροφικό κλάδο τόσο στις διαδικασίες παραγωγής όσο και σε ικανότητες προώθησης των εισαγωγών και των εξαγωγών των παραγόμενων προϊόντων. Συνοπτικά, το Υπουργείο Γεωργίας πρέπει να αποκήσει το ρόλο της ενημέρωσης και τη συμβουλευτική ικανότητα, ώστε να μπορεί να καθοδηγεί τους φορείς παραγωγής σχετικά με τα περιθώρια αύξησης της ποσότητας και τα παραγόμενα είδη αγροτικών προϊόντων.

Αρκετά σημαντικός είναι επίσης ο ρόλος του Γεωτεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος, του οποίου κύριο έργο είναι η παροχή εμπειριστατωμένων γνωμοδοτήσεων σχετικά με τα διάφορα προβλήματα που ανακύπτουν στο γεωργικό τομέα τα οποία βέβαια έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα για το Υπουργείο Γεωργίας ώστε να προβεί στη λήψη ορθολογικών μέτρων αγροτικής πολιτικής. Λαμβάνοντας υπόψιν το ρόλο του Γεωτεχνικού Επιμελητηρίου, υπάρχει μία επείγουσα ανάγκη για την αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών του αφενός ως σύμβουλος της Πολιτείας και των αγροτών, αφετέρου ως όργανο κατάρτισης γεωτεχνικών, παροχή τεχνογνωσίας, αξιολόγησης γεωργικών επενδύσεων και εκπόνησης γεωτεχνικών μελετών.

Για την εκπόνηση αξιόπιστων και λεπτομερών ερευνών σχετικά με την ελληνική γεωργική παραγωγή, στις οποίες θα στηριχθεί ένα ρεαλιστικό πρόγραμμα αναδιάρθρωσης και εκσυγχρονισμού της ελληνικής υπαίθρου, είναι απαραίτητη η ύπαρξη μίας καλά οργανωμένης Στατιστικής Υπηρεσίας η οποία θα είναι σε θέση να εξασφαλίζει στατιστικά δεδομένα με ακρίβεια και αξιοπιστία. Με τα υψηλής αξίας

δεδομένα που θα εξασφαλίζει η Ελληνική Στατιστική Αρχή σε συνεργασία με την Στατιστική Υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Eurostat), μπορούμε ανά πάσα στιγμή να εξάγουμε αφαλή συμπεράσματα για ορισμένα προβλήματα του γεωργικού τομέα και να αποκτήσουμε μια ρεαλιστική εικόνα για την κατάσταση που επικρατεί στην ελληνική γεωργία και κτηνοτροφία.

5.1.2 Ο γεωπόνος ως φορέας εκπαίδευσης, έρευνας και εφαρμογής της γεωπονικής επιστήμης

Ο ρόλος του σύγχρονου Γεωπόνου στον ελληνικό αγροδιατροφικό τομέα είναι να ερευνεί, να σχεδιάζει και να εφαρμόζει προγράμματα και μελέτες αγροτικής ανάπτυξης που έχουν ως βασικό σκοπό την ποσοτική αύξηση και ποιοτική βελτίωση της γεωργικής παραγωγής. Κύριος σκοπός του Γεωπόνου είναι η υποστήριξη και η παροχή τεχνικών συμβουλών ως συνεργάτης του αγρότη, καθοδηγώντας τον στον προγραμματισμό της παραγωγικής διαδικασίας και στην βιώσιμη οικονομική εκμετάλλευση των καλλιεργούμενων φυτών και των εκτρεφόμενων ζώων. Καθοριστική είναι επίσης η συμβολή τους στην επίλυση προβλημάτων και στην διαχείριση με ορθολογικό τρόπο των φυσικών πόρων για την παραγωγή αγροτικών προϊόντων, καθώς και στην παροχή φυτοπροστατευτικών συμβουλών προλαμβάνοντας ή διαπιστώνοντας εχθρούς και ασθένειες που δημιουργούν προβλήματα στη γεωργική παραγωγή. Ένας ικανός σύμβουλος παραγωγής είναι ικανός να υποδείξει προληπτικά μέτρα και τρόπους θεραπείας, ώστε να διασφαλίσει το μέγιστο αποτέλεσμα όσον αφορά τη συγκομιζόμενη παραγωγή αλλά και την σωστή αποθήκευση και διάθεση των αγροτικών προϊόντων. Ακόμη, ένας γεωτεχνικός μπορεί να συμβουλευσει κτηνοτρόφους σε θέματα εκτροφής, διατροφής και αναπαραγωγής αγροτικών ζώων. Στις υπόλοιπες αρμοδιότητες του επαγγέλματος αυτού περιλαμβάνονται διαδικασίες για την βελτίωση της παραγωγικότητας του εδάφους, η μεταποίηση και η διάθεση γεωργικών προϊόντων όπως και ο έλεγχός τους πριν αυτά διατεθούν στις αγορές, η εισαγωγή και ενσωμάτωση καινοτόμων μεθόδων και τεχνολογιών οι οποίες συμβάλλουν στην δημιουργία σύγχρονων γεωργικών εκμεταλλεύσεων διατηρώντας παράλληλα στο φυσικό περιβάλλον τις σωστές ισορροπίες. Πολλή σημαντική επίσης μπορεί να είναι και η συμβολή ενός Γεωπόνου σε θέματα αγροτικής ανάπτυξης και οικονομίας ως στέλεχος, όπου μπορεί να αναλάβει διοικητικά, οργανωτικά και διαχειριστικά καθήκοντα σε μία

αγροτική επιχείρηση, σε ένα συλλογικό φορέα ή ακόμη και σε πανελλαδικό επίπεδο υποστηρίζοντας την διεξαγωγή ερευνών που επικεντρώνονται στην αναβάθμιση της γεωπονικής επιστήμης και στην επίλυση των διαφόρων προβλημάτων της ελληνικής γεωργίας.

Ένας ικανός Γεωτεχνικός πρέπει να συνδυάζει την καλή θεωρητική κατάρτιση με την ανάλογη πρακτική εμπειρία ώστε να μπορεί να συμβουλεύσει σωστά τον αγρότη σε θέματα οργάνωσης μίας γεωργικής επιχείρησης και να μπορεί να εφαρμόσει στην πράξη αποτελέσματα γεωργικής έρευνας σε επίπεδο γεωργικής εκμετάλλευσης. Επίσης, η συνεργασία των γεωπόνων των υπηρεσιών του Υπουργείου Γεωργίας με τους παραγωγούς δεν θα πρέπει να αναλώνεται σε ενημερώσεις και ομιλίες προς αυτούς αλλά να στοχεύει σε εξατομικευμένες υπηρεσίες ανάλογα με τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η εκάστοτε γεωργική επιχείρηση.

Σε μία ταχύτατα μεταβαλλόμενη εποχή λόγω τεχνολογικών εξελίξεων, ο Γεωπόνος καλείται να αναλάβει και να υποστηρίξει νέα καθήκοντα όπως την υπευθυνότητα της τήρησης γεωργικών λογαριασμών και την υπευθυνότητα του δικτύου γεωργικής πληροφόρησης γιατί κρίνεται ως ο πιο κατάλληλος να αναλάβει το δύσκολο έργο οργάνωσης και διοίκησης γεωργικών επιχειρήσεων. Για να πραγματοποιηθεί όμως το εγχείρημα αυτό πρέπει να είναι άψογα καταρτισμένος σε γεωργοοικονομικά ζητήματα, ώστε να μπορεί να εισηγείται την εφαρμογή των πιο απλών έως των πιο σύνθετων μεθόδων προγραμματισμού ανάλογα με τη γεωργική εκμετάλλευση, τόσο υπό συνθήκες βεβαιότητας όσο και υπό συνθήκες αβεβαιότητας. Η επιτυχία του προγράμματος οργάνωσης και παρακολούθησης των γεωργικών επιχειρήσεων στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στον αριθμό των ειδικών γεωπόνων. Ωστόσο, το πλήθος των γεωργικών εκμεταλλεύσεων που βρίσκονται υπό την άμεση εποπτεία ενός γεωπόνου δεν θα πρέπει να υπερβαίνει τις πενήντα βάσει των δυνατοτήτων του. Κρίνεται αναγκαίο προτεραιότητα του προγράμματος αυτού να αποτελούν οι σύγχρονες και οργανωμένες γεωργικές εκμεταλλεύσεις με έντονα επιχειρηματικό χαρακτήρα, οι οποίες διοικούνται από μικρούς σε ηλικία και μορφωμένους παραγωγούς. Ο σχεδιασμός παραγωγής μίας γεωργικής εκμετάλλευσης περιλαμβάνει τις έννοιες της επιλογής και της σύνθεσης εκείνων των κλάδων της παραγωγής της γεωργίας, που θα δύνανται να αξιοποιήσουν με τον περισσότερο αποδοτικό τρόπο όλους τους διαθέσιμους συντελεστές παραγωγής. Ειδικότερα, για να εξασφαλίζεται μία υψηλή πρόσοδος και ένα ανάλογο εισόδημα, θα πρέπει ο σχεδιασμός της παραγωγής να στηρίζεται σε τέσσερις βασικούς κανόνες:

α) στο να γίνει σαφές τι είδους προϊόντα θα πρέπει να παραχθούν, δηλαδή η παραγωγή να εστιάζει σε προϊόντα των οποίων, είναι εξασφαλισμένη η διάθεση και κατά βάση πωλούνται σε ικανοποιητικές τιμές

β) στον καθορισμό της παραγόμενης ποσότητας των προϊόντων, δηλαδή να παράγεται εκείνη η ποσότητα που μπορεί να διατεθεί στην αγορά

γ) στον προσδιορισμό του τρόπου παραγωγής των προϊόντων, δηλαδή ποιά μέσα και ποιές διαδικασίες θα χρησιμοποιηθούν για την παραγωγή τους

δ) στον ορισμό του χρόνου που θα πρέπει να παράγονται, δηλαδή ανάλογα με τη φύση του παραγόμενου προϊόντος να υπάρχει και ο ανάλογος προγραμματισμός παραγωγής για την καλύτερη διαχείριση και διάθεση στην αγορά των προϊόντων.

Αφού καταρτιστεί και εφαρμοσθεί το σχέδιο παραγωγής, κρίνεται αναγκαία η επίβλεψη του ανά τακτά χρονικά διαστήματα από γεωπόνο, ο οποίος θα παρακολουθεί την τήρηση των βασικών λογαριασμών και την πορεία εκτέλεσης των διαφόρων εργασιών.

Ένα ακόμη σημαντικός θεσμός είναι και ο γεωπόνος γεωργικών εφαρμογών. Ο οποίος αποτελεί τον συνδετικό κρίκο μεταξύ γεωργικής έρευνας και γεωργικής εκμετάλλευσης, με άλλα λόγια είναι υπεύθυνος για τη μεταφορά και εφαρμογή της γεωργικής έρευνας σε επίπεδο γεωργικής εκμετάλλευσης και αντίστροφα τη μεταφορά των προβλημάτων των γεωργών σε θέματα υπό διερεύνηση. Για την επιτυχία του εγχειρήματος αυτού, ο γεωπόνος γεωργικών εφαρμογών πρέπει να είναι συνέχεια ενήμερος τόσο για τα αποτελέσματα της γεωργοτεχνικής και οικονομικής έρευνας, όσο και για τις νέες τεχνολογίες διαμέσου των αρμόδιων Διευθύνσεων του Υπουργείου Γεωργίας. Συνοπτικά, ο υπεύθυνος γεωργικών εφαρμογών είναι καθοριστικός παράγοντας ανάκαμψης της ελληνικής γεωργίας λόγω του έργου που έχει αναλάβει να διαχειριστεί με υπευθυνότητα.

5.1.3 Ο αγρότης ως φορέας υλοποίησης των προγραμμάτων γεωργικής παραγωγής και των μέτρων αγροτικής πολιτικής

Ο γεωργός κατέχει πρωταρχική θέση στην ελληνική γεωργία, γιατί δίχως αυτόν τόσο το Υπουργείο Γεωργίας ως φορέας όσο και ο γεωπόνος ως σύμβουλος δεν έχουν αντικείμενο δράσης. Ανέκαθεν ο γεωργός είτε ως παραδοσιακός είτε ως καινοτόμος είχε ως βασικό του σκοπό την παραγωγή φυτικών ή ζωικών προϊόντων. Έννοιες όπως το κόστος παραγόμενης μονάδας προϊόντος ήταν άγνωστες γιατί υπήρχε καθεστώς αυτάρκειας και η ζήτηση ήταν μεγαλύτερη της προσφοράς. Ακόμη και μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση ο παραγωγός συνέχιζε να θεωρεί ότι η δική του υποχρέωση ήταν μόνο η παραγωγή αγροτικών προϊόντων και ότι η πολιτεία έπρεπε να εγγυηθεί την τιμή που θα καλύπτει το κόστος των παραγόμενων αγαθών καθώς και την διάθεσή τους σε κάποια αγορά. Το αποτέλεσμα της κατάστασης αυτής ήταν οι παραγωγοί να βγουν εκτός εσωτερικού και διεθνούς ανταγωνισμού και να τεθεί υπό αμφισβήτηση το μέλλον των γεωργικών τους εκμεταλλεύσεων. Ο παραγωγός της σύγχρονης εποχής πρέπει να είναι ενημερωμένος σχετικά με τις απαιτήσεις του επαγγέλματος και των αγορών, αλλά εκτός αυτού και όσο το δυνατόν περισσότερο τεχνικοοικονομικά καταρτισμένος. Σε αυτό βοηθάει αρκετά το επίπεδο μόρφωσης του σύγχρονου γεωργού, πιο συγκεκριμένα η χρήση σύγχρονης τεχνολογίας και η γεωργία ακριβείας απαιτούν γνώσεις βιολογίας των φυτών και των ζώων, γνώσεις ηλεκτρονικού υπολογιστή και οικονομικές γνώσεις που είναι απαραίτητες για μια γεωργική επιχείρηση. Επίσης, καθοριστική είναι η συμβολή των Πληροφοριακών Συστημάτων Διαχείρισης (Π.Σ.Δ.), με τα οποία μπορεί να καταγραφεί ένας μεγάλος αριθμός χρήσιμων δεδομένων για τον παραγωγό, όπως καταγραφή τεχνικοοικονομικών δεδομένων φυτικής και ζωικής παραγωγής, αγορές γεωργικών εφοδίων κλπ. Βέβαια, όλα τα προαναφερθέντα δεν διασφαλίζουν πάντα τη λήψη ορθών αποφάσεων και την επιτυχή εφαρμογή τους, γιατί η φύση της γεωργικής παραγωγής εμπεριέχει εξ' ορισμού την αβεβαιότητα καθώς εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις κλιματικές και τεχνικοοικονομικές συνθήκες οι οποίες μεταβάλλονται διαρκώς προς το δυσμενές. Αντίθετα με τις δυσχέρειες που μπορεί να αντιμετωπίσει ο Έλληνας γεωργός, υπάρχουν σημαντικά περιθώρια επιτυχίας φτάνει να συντρέχουν οι κατάλληλες προϋποθέσεις και ο παραγωγός να έχει τη νοοτροπία που θα οδηγήσει στην επιτυχία, με αρωγό την τόλμη. Το αναγκαίο μέγεθος της γεωργικής επιχείρησης και οι ενδεδειγμένες χρηματοπιστωτικές και οικονομικές διευκολύνσεις, πέραν της άμεσης υποστήριξης της

πολιτείας είναι τα βασικά προαπαιτούμενα για την επιτυχία του εγχειρήματος. Για να αποκτήσει ο παραγωγός ένα εισόδημα ίσο με άλλες επαγγελματικές τάξεις είναι αναγκαίο να αυξηθεί η έκταση των εκμεταλλεύσεων που διαχειρίζεται, αυτό μπορεί να γίνει εφικτό μόνο εάν μπορέσει να ενσωματώσει εκτάσεις που εγκαταλείπουν άλλοι αγρότες οι οποίοι αποχωρούν από τη γεωργία αφήνοντας πλέον τις εκμεταλλεύσεις τους, στους πραγματικούς αγρότες.

5.2 Κυριότεροι μηχανισμοί στήριξης των αξόνων αναδιάρθρωσης και εκσυγχρονισμού της ελληνικής γεωργίας

5.2.1 Έργα υποδομής

Στις περισσότερες μελέτες υπάρχει μια θετική συσχέτιση ανάμεσα στο δημόσιο κεφάλαιο, στο οποίο στην πραγματικότητα συμπεριλαμβάνονται υποδομές και δημόσια έργα (όπως έργα οδοποιίας, άρδευση, αποκατάσταση γης) και το συνολικό παραγόμενο προϊόν και η παραγωγικότητα στον γεωργικό τομέα (Μαματζάκης, 2003). Ειδικότερα, τα έργα υποδομών που παρέχουν τη δυνατότητα άρδευσης σε γεωργικές εκτάσεις έχουν σημαντικό αντίκτυπο τόσο στον τόπο όσο και στην παραγόμενη ποσότητα γεωργικών προϊόντων. Οι αρδευόμενες περιοχές υποστηρίζουν τις διακυμάνσεις δίνοντας ευελιξία στη σύνθεση της γεωργικής παραγωγής, δημιουργώντας ευνοϊκές προϋποθέσεις για μεγαλύτερα περιθώρια κέρδους και ποσότητες προϊόντων. Τα έργα υποδομής είναι από τα περισσότερο απαραίτητα για την ανασυγκρότηση του ελληνικού γεωργικού τομέα και αυτά χωρίζονται σε δύο κατηγορίες, τα εγγειοδιαρθρωτικά που είναι ο αναδασμός, ο οποίος συμβάλλει στην αντιμετώπιση του πολυτεμαχισμού της γης και τα εγγειοβελτιωτικά στα οποία υπάγονται τα αρδευτικά έργα, που έχουν ως κύριο σκοπό την επαρκή κατανομή νερού για την άρδευση των καλλιεργειών και την ορθολογική χρήση των υδάτινων πόρων. Εκτός όμως των έργων αυτών υπάρχουν και ορισμένα έργα τα οποία αναλαμβάνουν να φέρουν εις πέρας ιδιωτικοί φορείς με την συνδρομή του κράτους για παράδειγμα εγκαταστάσεις μεταποίησης και επεξεργασίας τροφίμων, ψυκτικοί θάλαμοι κλπ. Ένα από τα προβλήματα που χρήζουν αντιμετώπισης στον γεωργικό τομέα της Ελλάδας είναι το μικρό μέγεθος των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, ενώ στην Ευρωπαϊκή Ένωση το μέσο μέγεθος γεωργικής εκμετάλλευσης αυξήθηκε από τα 11,9 στα 14,5 εκτάρια μεταξύ 2005 και 2010, στην Ελλάδα ακόμη παραμένει στα 4,8

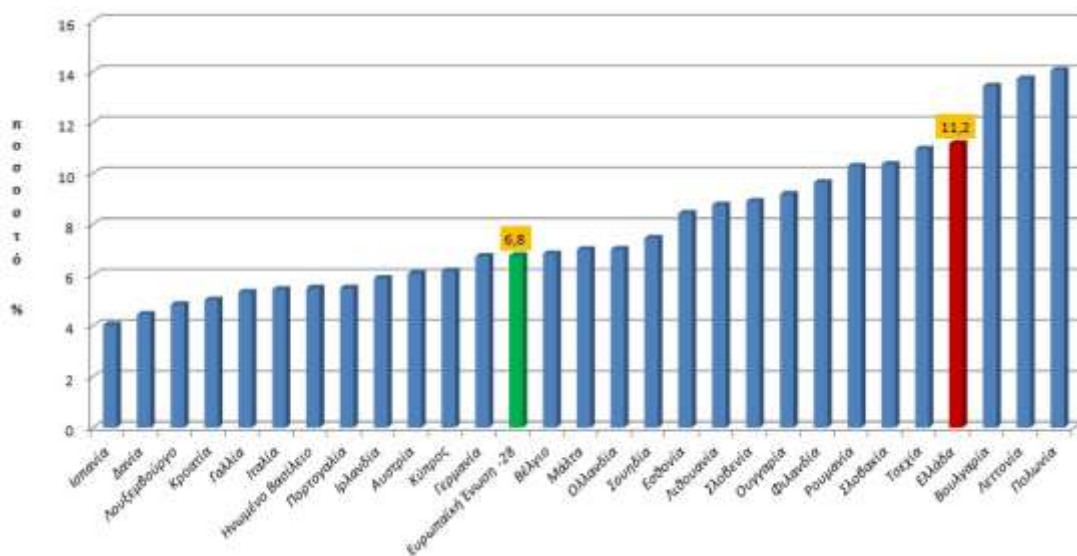
εκτάρια παρουσιάζοντας εκτός αυτού και υψηλό βαθμό πολυτεμαχισμού. Μία λύση που εφαρμόζεται σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες είναι η δημιουργία ενός οργανισμού ο οποίος θα αναζητεί, θα καταγράφει και θα δημοσιοποιεί δεδομένα με όλες τις διαθέσιμες και μη αξιοποιούμενες εκτάσεις. Η αξιοποίηση των εκτάσεων που δεν καλλιεργούνται είναι ένα μεγάλο εγγειοδιαρθρωτικό έργο διότι το έδαφος είναι ένας από τους περισσότερο βασικούς παράγοντες αλλά ταυτόχρονα και από τους πιο περιορισμένους συντελεστές της γεωργικής παραγωγής της χώρας μας. Σύμφωνα με την παραπάνω λύση, θα μπορέσει να υπάρξει μία βελτίωση του μεγέθους των καλλιεργούμενων εκτάσεων, που θα έχει ως αποτέλεσμα τη βιωσιμότητα των γεωργικών εκμεταλλεύσεων. Σταδιακά, οι τάσεις δείχνουν ότι η παραγόμενη αξία και η χρησιμοποιούμενη έκταση μετατοπίζεται προς τις μεγάλες εκμεταλλεύσεις. Το μέγεθος των γεωργικών εκμεταλλεύσεων έχει θετικό αντίκτυπο στη συνολική κερδοφορία τους, καθώς επιτρέπει μια μεγαλύτερη κατανομή της εργασίας, καθώς και μια καλύτερη οργάνωση και χρήση του κινούμενου και άψυχου κεφαλαίου. Ακόμη το μέγεθος των εκμεταλλεύσεων, το οποίο συνήθως καθορίζεται από το ποσό της γεωργικής γης που αντιστοιχεί σε κάθε εκμετάλλευση, είναι σχετικά μικρό στην Ελλάδα. Έτσι μέχρι στιγμής δεν έχουν υπάρξει αποδείξεις για την ενοποίηση των καλλιεργειών με συνεταιρισμό ή άλλη ομπρέλα προκειμένου να δημιουργηθούν οικονομίες κλίμακας (Ziohanas, 1999). Υποθέτουμε και διερευνάμε περαιτέρω την ύπαρξη μιας θετικής σχέσης μεταξύ του μεγέθους και της μέσης παραγωγικότητας των αγροκτημάτων. Η χρησιμοποίηση των γεωργικών εκτάσεων στην Ελλάδα γίνεται με πολύ διαφορετικό τρόπο απ'ότι στην Ευρωπαϊκή Ένωση πιο συγκεκριμένα αροτραίες εκτάσεις 50,8% έναντι 60%, μόνιμα λιβάδια και βοσκότοποι 21,6% έναντι 33,6% και μόνιμες φυτείες 27,3% έναντι 6,2%. Επιπρόσθετα, το 1/3 της εκμεταλλεύσιμης γεωργικής γης βρίσκεται σε ορεινές και το 1/10 σε περιοχές που βρίσκονται σε νησιά, ενώ η μεγάλη διακύμανση των γεωμορφολογικών χαρακτηριστικών περιορίζει τη χρήση και την αξιοπιστία του μέσου όρου (4,8 ha) καθώς υπάρχει μία μεγάλη απόκλιση που κυμαίνεται από 2,4 ha στα Νησιά του Ιονίου έως 10,7 ha στη Δυτική Μακεδονία. Ένας συνηθισμένος τρόπος για την αύξηση του μεγέθους στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις, είναι η αγορά ή εκμίσθωση γης που έχει εγκαταλειφθεί από γεωργούς που έχουν αποχωρήσει από το επάγγελμα λόγω δυσκολιών και μη βιωσιμότητας της αγροτικής επιχείρησης, αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι εκτάσεις που εγκαταλείπουν να ενσωματώνονται σε αγρότες με αυξημένη δυναμική. Η διαδικασία αυτή επιβραδύνεται σε περιόδους κρίσεων γιατί λόγω της υψηλής ανεργίας στον δευτερογενή και τριτογενή τομέα, ολόένα και περισσότερα άτομα

στρέφονται στον πρωτογενή τομέα διατηρώντας τις εκμεταλλεύσεις τους. Τις τελευταίες δεκαετίες, η διαδικασία αυτή φαίνεται να είναι πολύ πιο αποτελεσματική από άλλους τρόπους αύξησης του μέσου μεγέθους εκμετάλλευσης κάθε αγρότη. Ζωτικής σημασίας εγγειοδιαρθρωτικό έργο είναι και η διατήρηση της γονιμότητας του εδάφους των καλλιεργούμενων εκτάσεων της χώρας. Το έδαφος λόγω του ότι αποτελεί μέρος του εθνικού μας πλούτου, ο κάθε παραγωγός έχει το δικαίωμα να το καλλιεργεί αλλά όχι να το υποβαθμίζει. Η διατήρηση της γονιμότητας του εδάφους κρίνεται απαραίτητη γιατί μετά το πέρας της καλλιεργητικής περιόδου αφού έχει συγκομιστεί η παραγωγή μία μεγάλη ποσότητα θρεπτικών στοιχείων απομακρύνεται από το έδαφος, η οποία πρέπει να αναπληρωθεί με μία ανάλογη λίπανση για την καλή ποιοτική και ποσοτική απόδοση της επόμενης χρονιάς. Ταυτόχρονα με τη διατήρηση της γονιμότητας των εδαφών δεν πρέπει να διαφεύγει η προσοχή μας από ένα ακόμη σημαντικό πρόβλημα που είναι η διάβρωση του εδάφους. Μία αρκετά αποτελεσματική λύση του φαινομένου αυτού είναι η αμειψισπορά αφού επηρεάζει θετικά την γονιμότητα του εδάφους. Εκτός των προαναφερθέντων, για την γρήγορη μεταφορά και διανομή αφενός γεωργικών εφοδίων και αφετέρου γεωργικών προϊόντων, είναι απαραίτητη η εκτέλεση έργων γεωργικής οδοποιίας που θα οδηγήσει στη δημιουργία δικτύων μεταφοράς με βάση τα οποία οι γεωργοί θα μπορούν να μείωσουν τα κόστη μεταφορών και το χρόνο παράδοσης των προϊόντων.

Τη βάση μίας επιτυχούς αναδιάρθρωσης της ελληνικής γεωργικής παραγωγής πέρα από τα εγγειοδιαρθρωτικά αποτελούν και τα εγγειοβελτιωτικά έργα στα οποία ανήκουν τα αρδευτικά και τα αντιπλημμυρικά έργα. Η άρδευση στην ελληνική γεωργία είναι συνυφασμένη με την αναπτυγμένη γεωργία γιατί μόνο έτσι μπορούν να καλλιεργηθούν περιοχές οι οποίες έχουν ως κύριο πρόβλημα τη διαθεσιμότητα και τη διανομή υδατικών πόρων. Σε μία περίοδο τριάντα ετών από το 1980 έως το 2010 η αρδευόμενη καλλιεργούμενη έκταση αυξήθηκε από 9,6 εκατομμύρια στρέμματα στα 14,2 εκατομμύρια στρέμματα δηλαδή από ποσοστό 24,9% έφτασε σε ποσοστό 41,6% της συνολικής καλλιεργούμενης έκτασης στη Ελλάδα. Το νερό είναι ένας πόρος ο οποίος βρίσκεται σε έλλειψη και τα επόμενα χρόνια θα υπάρξει σοβαρό πρόβλημα διαθεσιμότητάς του, για το λόγο αυτό τα έργα άρδευσης δεν πρέπει να περιορίζονται μόνο στη μεταφορά του αλλά θα πρέπει να συμβάλλουν στην αποδοτικότερη αξιοποίησή του. Η Ελλάδα είναι μία χώρα που υστερεί σε έργα συγκράτησης υδάτων

που προέρχονται από φαινόμενα κατακρημνίσεων, χειμάρρους και από άλλες πηγές, τα οποία στερούν τη χώρα μας από σημαντικούς υδάτινους πόρους. Αυτό έχει ως συνέπεια τη δαπάνη αρκετών χρημάτων στη χρήση ηλεκτρικής ενέργειας για την άντληση υδάτων από τα βαθύτερα στρώματα, πράγμα που έχει ως αποτέλεσμα να ανέβει το κόστος άρδευσης στο 20% του συνολικού κόστους παραγωγής σε σύγκριση με το 7-8% στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Διάγραμμα 6. Στο διάγραμμα παρουσιάζεται το επί τοις εκατό ποσοστό της δαπάνης ενέργειας ως προς την ακαθάριστη αξία παραγωγής στην Ευρωπαϊκή γεωργία, 2008-2017. Οι χώρες με το μεγαλύτερη τιμή είναι η Πολωνία (14,1%), Λετονία (13,7%), η Βουλγαρία (13,4%) και η Ελλάδα (11,2%). Οι χώρες με τη μικρότερη τιμή είναι η Ισπανία (4,0%), η Δανία (4,5%) το Λουξεμβούργο (4,8%) και η Κροατία (5,0%). Η τιμή για την Ευρωπαϊκή Ένωση - 28 είναι 6,8%.

Πηγή: Γενική Γραμματεία Συντονισμού του Κυβερνητικού Έργου.

Οπότε, κρίνεται απαραίτητη η δημιουργία αφενός μεν μικρών ορεινών υδρονομικών έργων αξιοποίησης ρεόντων υδάτων, αφετέρου δε η δημιουργία ταμιευτήρων νερού, λιμνοδεξαμενών και χωματοφραγμάτων σε κοίτες χειμάρρων ή σε άλλους φυσικούς αποδέκτες. Συνεπώς, η πολιτεία πρέπει να φροντίζει για την διαχείριση ακραίων φαινομένων και κρίσεων όπως τα προβλήματα λειψυδρίας και πλημμυρών αλλά εκτός αυτού να υπάρχει σε βάθος χρόνου μία περιβαλλοντική στρατηγική προστασίας των υδάτων και των σχετιζόμενων με αυτά οικοσυστημάτων, η οποία θα αποβλέπει στη σταδιακή μείωση των απορριπτόμενων ρυπογόνων ουσιών και στη προοδευτική εξάλειψη τοξικών αποβλήτων. Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, κρίνεται ως ζωτικής σημασίας η υλοποίηση όλων των έργων υποδομής που θα βελτιώσουν την

ανταγωνιστικότητα των παραγόμενων γεωργικών προϊόντων της χώρας μας, τόσο στην εσωτερική όσο και στη διεθνή αγορά. Υπεύθυνοι για την πρόοδο των έργων θα πρέπει να είναι το Υπουργείο Γεωργίας και συνεταιριστικοί ή ιδιωτικοί φορείς.

5.2.2 Δημιουργία χρηματοπιστωτικού ιδρύματος

Μία εκ βαθέων αναδιάρθρωση και ανασυγκρότηση του γεωργικού τομέα στην Ελλάδα θα πρέπει όπως είναι φυσικό να έχει και χρηματοπιστωτική στήριξη υπό ευνοϊκούς όρους. Δύο μορφές στήριξης των παραγωγών είναι ο μακροχρόνιος και ο βραχυχρόνιος δανεισμός, στην πρώτη μορφή δανεισμού οι παραγωγοί δανείζονται χρήματα για την πραγματοποίηση αναγκαίων επενδύσεων οι οποίες θα βοηθήσουν στον εκσυγχρονισμό των γεωργικών τους εκμεταλλεύσεων για παράδειγμα κτηριακές εγκαταστάσεις, μηχανικός εξοπλισμός, ενώ στη δεύτερη μορφή οι παραγωγοί δανείζονται χρήματα για την κάλυψη των άμεσων υποχρεώσεών τους οι οποίες είναι αυτές που θέτουν σε λειτουργία τις γεωργικές εκμεταλλεύσεις για παράδειγμα την αγορά γεωργικών εφοδίων, καυσίμων κλπ. Δηλαδή ο βασικός ρόλος του χρηματοπιστωτικού ιδρύματος είναι να χορηγεί στην αγροτική οικονομία τα κεφάλαια που χρειάζεται για τη λειτουργία της, καθιστώντας το έτσι ένα σημαντικό αναπτυξιακό εργαλείο μέσα από το οποίο κατευθύνονται κεφάλαια από άλλους τομείς στη γεωργία. Αυτό που μπορεί να επιτευχθεί είναι η εξομάλυνση των ανισοτήτων μεταξύ γεωργικών και άλλων δραστηριοτήτων, μεταφέροντας εισοδήματα από τις άλλες δραστηριότητες προς το γεωργικό τομέα. Γίνεται προφανές ότι πρέπει να υπάρξει μία ολιστική προσέγγιση σχετικά με τις υπηρεσίες που παρέχονται στους αγρότες ώστε να μπορέσει να υπάρξει ανάπτυξη στον γεωργικό τομέα, μέσα σ' αυτές τις υπηρεσίες πρέπει να συμπεριλαμβάνεται και η Αγροτική Πίστη (με τον όρο «Πίστη» εννοούμε τη μεταβίβαση δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και κάποιου αντικειμένου π.χ. ενός χρηματικού ποσού με αντάλλαγμα την απόκτηση απαίτησης σε συγκεκριμένα στοιχεία όπως για παράδειγμα ποσό χρημάτων, η οποία καθίσταται ληξιπρόθεσμη και απαιτεί σε συγκεκριμένο χρόνο στο μέλλον). Για να θεωρηθεί επιτυχημένη η Αγροτική Πίστη πρέπει να συνδυάζει κάποια χαρακτηριστικά όπως την α) παραγωγικότητα, β) ολοκλήρωση και γ) το χαμηλό κόστος. Όπως είναι φυσικό, η καλή αξιοποίηση των δανειζόμενων χρημάτων από την πλευρά των δανειζόμενων και η γρήγορη επιστροφή τους στον πιστοδότη οργανισμό καθορίζουν την ομαλή λειτουργία του

χρηματοπιστωτικού ιδρύματος. Ένα συμπέρασμα που προκύπτει από τα προαναφερθέντα είναι ότι τα κεφάλαια που επενδύονται στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις οικογενειακής μορφής δεν αποβλέπουν στην επίτευξη κέρδους αλλά στη διασφάλιση ενός ικανοποιητικού γεωργικού εισοδήματος στηρίζοντας και προωθώντας την οικογενειακή εργασία. Αυτό αποδεικνύεται από τεχνοοικονομική ανάλυση σε βάθος περίπου πενήντα ετών η οποία έδειξε ότι ένα μικρό ποσοστό εκμεταλλεύσεων πέτυχαν ικανοποιητικό κέρδος, οι υπόλοιπες κατέγραψαν ζημία χωρίς να τίθεται θέμα διακοπής της λειτουργίας τους. Οπότε ο γεωργικός τομέας δεν μπορεί να υποστηρίξει υψηλά επιτόκια δανεισμού όπως άλλοι τομείς της οικονομίας. Υπενθυμίζεται βέβαια ότι η ξέφρενη κούρσα των επιτοκίων των παλαιότερων ετών είχε ως επακόλουθο την υπερβολική υποχρέωση των γεωργών σε απαιτήσεις που δεν μπόρεσαν να ανταποκριθούν.

5.2.3 Γεωργοτεχνική έρευνα και γεωργοοικονομική έρευνα

Ένα από τα βασικότερα και πιο αναγκαία πράγματα για την ύπαρξη γεωργικής ανάπτυξης στη χώρα μας αποτελεί η γεωργική έρευνα, που όχι μόνο μπορεί να δώσει σύντομα και αξιόπιστα αποτελέσματα αλλά και άμεσα εφαρμόσιμα. Πράγμα που σημαίνει ότι χωρίς τέτοιου είδους έρευνα δεν μπορεί να υφίσταται ανταγωνιστική ελληνική γεωργία τόσο στα πλαίσια των ευρωπαϊκών όσο και διεθνών αγορών. Η γεωργοτεχνική έρευνα μπορεί να διαδραματίσει καταλυτικό ρόλο στην αναδιάρθρωση και ανάπτυξη του αγροδιατροφικού τομέα της Ελλάδας συνεισφέροντας στον εκσυγχρονισμό του. Οι δύο μορφές εκτελούμενης γεωργοτεχνικής έρευνας είναι η βασική και η εφαρμοσμένη, εκ των οποίων αυτή που παρουσιάζει περισσότερο ενδιαφέρον είναι η δεύτερη γιατί τα αποτελέσματά της εστίαζαν άμεσα στους παραγωγούς και εκτός αυτού είναι λιγότερο δαπανηρή. Στις μέρες μας στην Ελλάδα τα αποτελέσματα που προκύπτουν από τη γεωργική έρευνα είναι περιορισμένα γιατί πέραν από την έλλειψη συντονισμού, υπάρχει και ελλιπής χρηματοδότηση λόγω στενότητας οικονομικών πόρων από πλευράς δημοσίου τομέα καθώς ο ιδιωτικός τομέας δεν συμμετέχει οικονομικά στην ενίσχυση της γεωργικής έρευνας. Η εκάστοτε κυβέρνηση οφείλει να φροντίζει για την δημιουργία προγραμμάτων ανάπτυξης του γεωργικού τομέα, βέβαια για την επιτυχία των προγραμμάτων και κατ' επέκταση της ανάπτυξης του αγροτικού τομέα απαιτούνται μακροχρόνιες επενδύσεις και μακροχρόνιος

σχεδιασμός. Εκτός όμως της πολιτείας καθοριστικό ρόλο για την υλοποίηση ενός τέτοιου προγράμματος έχουν και οι παραγωγοί, συμβάλλοντας στη διαμόρφωσή του. Ένας ακόμη κρίσιμος παράγοντας για την επιτυχία ενός αναπτυξιακού προγράμματος είναι τα ερευνητικά δεδομένα βιολογικής, τεχνικής και οικονομικής φύσεως των κλάδων φυτικής και ζωικής παραγωγής ομαδοποιημένα κατά περιοχές. Ακόμη, σημαντικό είναι η επιτροπή επιστημόνων που θα συντάξουν το πρόγραμμα, να απαρτίζεται από άρτια καταρτισμένους ειδικούς γεωπόνους (π.χ. φυτοτέχνες, λιπασματολόγους, γεωργοοικονομολόγους κλπ.), οι οποίοι θα μπορέσουν να λάβουν σοβαρά υπόψιν προτάσεις από γεωργικές παρατάξεις που έχουν άμεση ή έμμεση ενασχόληση με τον αγροτικό τομέα. Ορισμένες αρχές για την επιτυχή κατάρτιση ενός προγράμματος γεωργικής ανάπτυξης είναι:

- α) ο σχεδιασμός ενός νομοθετικού και θεσμοθετικού πλαισίου, καθώς και η απροβλημάτιστη και μη γραφειοκρατική λειτουργία των δημοσίων υπηρεσιών,
- β) η ύπαρξη αυστηρού χρονικού διαγράμματος πραγματοποίησης των αναγκαίων εργασιών υποδομής,
- γ) οι δραστηριότητες που έχουν ως στόχο την εξαγωγή προϊόντων να στηρίζονται σε ορισμένα συγκριτικά πλεονεκτήματα όπως πιστοποιημένα βιολογικά προϊόντα με ονομασία προελεύσεως,
- δ) οι κατάλληλες ενέργειες για την προβολή και προώθηση των παραγόμενων αγροτικών προϊόντων σε ευρωπαϊκές και διεθνής αγορές.

Συνοψίζοντας τα ανωτέρω, η γεωργική έρευνα οποιασδήποτε μορφής (τεχνική και οικονομική) μπορεί να εγγυηθεί αξιόπιστα τον σχεδιασμό ενός λεπτομερειακού προγράμματος ανάπτυξης της χώρας, πληροφορώντας τους αρμόδιους φορείς για το πως θα μπορέσει να εξελιχθεί η γεωργία και με ποιό τρόπο.

5.2.4 Χρήση νέας τεχνολογίας και βιοτεχνολογίας

Πολλές από τις τεχνολογίες, κάθε είδους, που έχουν βοηθήσει στην αναδιάρθρωση της γεωργίας στην Ελλάδα δεν προέρχονται από τον αγροτικό τομέα αλλά από άλλους διάφορους τομείς της οικονομίας. Οι περισσότερες από τις νέες τεχνολογίες που έρχονται στη χώρα μας παράγονται σε άλλες χώρες Ευρωπαϊκές ή μη. Το μεγαλύτερο όφελος από τις νέες τεχνολογίες είναι ότι εκμεταλλεύσεις που χρησιμοποιούν προηγμένη τεχνολογία μπορούν να αξιοποιήσουν αποδοτικότερα τους παραγωγικούς πόρους και δυνατότητες του φυτικού ή ζωικού τους κεφαλαίου, ή ακόμη να βελτιώσουν τις μεθόδους διαχείρισής τους (Ziogas, 1993, Ziogas, et al., 1994). Δεδομένου ότι με τη χρησιμοποίηση νέων τεχνολογιών μπορεί κάποιος να αυξήσει την παραγωγικότητα της γεωργικής εκμετάλλευσής του, γιατί με την αναβάθμιση του συστήματος μπορεί να λάβει μεγαλύτερο αριθμό προϊόντων. Έτσι συμπεραίνουμε ότι ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες για οικονομική διεύρυνση είναι η τεχνολογική εξέλιξη. Η ικανότητα κάθε γεωργικής επιχείρησης να προσαρμόζεται στα νέα δεδομένα, να παρακολουθεί τις εξελίξεις και να εφαρμόζει καινοτόμα συστήματα παραγωγής μπορούν να καθορίσουν την παραγωγικότητά της και να διαμορφώσουν τα περιθώρια κέρδους. Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα στο οποίο η τεχνολογία μπορεί να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο είναι η επισιτιστική ασφάλεια, καθώς ο πληθυσμός του πλανήτη αυξάνεται διαρκώς και υπάρχει επιτακτική ανάγκη για παραγωγή περισσότερων τροφίμων, οι νέες τεχνολογίες μπορούν να βοηθήσουν όπως προαναφέρθηκε στην αύξηση της παραγωγής. Ένα αισιόδοξο σενάριο είναι ότι η γεωργική παραγωγή με τη χρήση σύγχρονων τεχνολογιών θα μπορεί πιθανώς να καλύψει τη ζήτηση για τρόφιμα έως το 2030, ακόμη και χωρίς ιδιαίτερη πρόοδο στη βιοτεχνολογία. Ωστόσο, μία σημαντική βοήθεια στην απόδοση της παραγωγής, ιδίως σε περιοχές με ιδιαίτερες ανάγκες θα μπορούσαν να δώσουν οι νέες τεχνικές της μοριακής ανάλυσης, βοηθώντας έτσι στην βελτίωση του εισοδήματος φτωχών οικογενειών. Οι αυξήσεις παραγωγικότητας είναι το επιθυμητό αποτέλεσμα όμως θα πρέπει να γίνονται με γνώμονα την προστασία του περιβάλλοντος και την αποκατάσταση αυτού. Η βιοτεχνολογία είναι ένα χρήσιμο εργαλείο που μπορεί να καταφέρει την επαρκή παροχή φαγητού στον πλανήτη μειώνοντας παράλληλα το περιβαλλοντικό αποτύπωμα του ανθρώπου στο περιβάλλον, υπό την προϋπόθεση ότι είναι διαχειρίσιμες οι οποιεσδήποτε επιπτώσεις ανακύψουν από τη χρήση βιοτεχνολογίας. Οι διάφορες ποικιλίες καλλιεργειών που έχουν τροποποιηθεί γενετικά για να ανταπεξέρχονται σε

βιοτικές καταπονήσεις όπως μυκητολογικής ή βακτηριακής φύσεως ασθένειες κλπ. ή αβιοτικές καταπονήσεις όπως η αλατότητα του εδάφους, η ξηρασία, οι ακραίες θερμοκρασίες και διάφορα άλλα, θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην αξιοποίηση άγονων περιοχών και στην αναβάθμιση περιοχών με μικρή απόδοση παραγωγής. Επίσης οι ποικιλίες ανθεκτικές σε βιοτικές καταπονήσεις θα μπορούσαν να μας δώσουν προϊόντα χαμηλά σε υπολείμματα φυτοπροστατευτικών προϊόντων, μειώνοντας έτσι τη χρήση των προϊόντων αυτών και όλων των επιπτώσεων που έχουν αυτές στο περιβάλλον. Ωστόσο, η καταλληλότητα των προϊόντων που έχουν παραχθεί με τη χρήση βιοτεχνολογίας, θα εξαρτηθεί από το πόσο οι ανησυχίες για τα προβλήματα που θα προκύψουν στο περιβάλλον και για την ασφάλεια των προϊόντων αυτών, θα μπορέσουν να αντιμετωπιστούν επαρκώς. Η εξάπλωση των προϊόντων που η παραγωγή τους στηρίζεται στη χρήση βιοτεχνολογίας τουλάχιστον σε ανεπτυγμένες χώρες έχει επιβραδυνθεί, διότι η επιστημονική κοινότητα πρέπει να πειστεί για την ασφάλεια των προϊόντων που προκύπτουν από αυτή μέσω βελτιωμένων πρωτοκόλλων δοκιμών ώστε να συνεχιστεί η πρόοδος.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Άρθρα σε περιοδικό:

- Bilias, F. (2015), 'Seeking an Alternative Development Paradigm for Greek Agriculture', 139-142.
- Petmezas, S. (2006), 'Agriculture and economic growth in Greece', Session 60, 2-4
- Polyzos, S., Arabatzis, G. (2006), 'Labor Productivity of the Agricultural Sector in Greece: Determinant Factors and Interregional Differences Analysis', N.1/2006, 58-60.

Βιβλία:

- Καμενίδης, Θ. Χ. (2010) , Μάρκετινγκ αγροτικών προϊόντων, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αδελφών Κυριακίδη.
- Καραμπάτσου-Παχάκη, Κ. (1996) , 'Θέματα γεωργίας, αγροτικής και τοπικής ανάπτυξης', Αθήνα: Εκδόσεις ΚΕΠΕ.
- Κιτσοπανίδης, Ι. Γ. (2018), Βασικοί άξονες και μηχανισμοί αναδιάρθρωσης και εκσυγχρονισμού της ελληνικής γεωργίας, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη.
- Κόνσολας, Ν. (1997), 'Σύγχρονη Περιφερειακή και Οικονομική Πολιτική', Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης.
- Λιανού, Π. Θ., Δαμιανού, Ι. Δ., Μέργου, Ι. Γ., Ντεμούση, Φ. Μ., Κατράνιδη, Δ. Σ. (2009), Αγροτική οικονομική, Αθήνα: Εκδόσεις Ε. Μπένου.
- Μαραβέγιας, Ν. (2000), 'Η μεταρρύθμιση της κοινής αγροτικής πολιτικής και η νέα διεύρυνση της ΕΕ', άρθρο στο συλλογικό τόμο: ο νέος ευρωπαϊκός χάρτης: η διεύρυνση και η γεωγραφία της ευρωπαϊκής ανάπτυξης, Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.

Έντυπα περιοδικά:

- Νικολαΐδης, Ε., Στασινόπουλος, Γ. (2015), 'Οι αναπτυξιακές δυνατότητες του αγροδιατροφικού συστήματος στην Ελλάδα', Παρατηρητήριο οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων, Τεύχος: 34, 19-21.

Διατριβή:

- Δερβίσης, Κ. (2007), 'Η άσκηση της Αγροτικής Πίστης στην Ελλάδα και η συνεισφορά της στην ανάπτυξη του Αγροτικού Τομέα Παραγωγής, Προοπτικές και προβληματισμοί'. (Μη εκδοθείσα Πτυχιακή Διατριβή). Τ.Ε.Ι Καβάλας σχολή διοίκησης, και οικονομίας.

Ηλεκτρονικό βιβλίο:

- Ελληνικό ίδρυμα Ευρωπαϊκής και εξωτερικής πολιτικής, 'Αξιολόγηση των επιδράσεων που έχουν ασκήσει στην πορεία της ελληνικής οικονομίας οι πολιτικές που χρηματοδοτούνται από τον προϋπολογισμό της ευρωπαϊκής ένωσης'. Διαθέσιμο: <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2012/10/study-a.pdf> (13 Ιουλίου 2020).
- Ματθαιοπούλου, Ε., 'Στρατηγική των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων για τον Αγροτικό Τομέα', Διαθέσιμο: https://www.ekdd.gr/ekdda/files/ergasies_esdd/12/3/356.pdf (25 Ιουλίου 2020).

Ηλεκτρονικές πηγές:

- Εθνικό αγροτικό δίκτυο, 'Πρόγραμμα αγροτικής ανάπτυξης 2014-2020', Διαθέσιμο: <https://ead.gr/information/paa-2014-2020/> (14 Απριλίου 2020).
- Εθνικό αγροτικό δίκτυο, 'Αξιολόγηση του ΠΑΑ 2014-2020', Διαθέσιμο: <https://ead.gr/information/evaluation/> (16 Απριλίου 2020).
- Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 'Τμήμα αγροτικής ανάπτυξης, Γενικές πληροφορίες', Διαθέσιμο: <https://career.duth.gr/portal/?q=node/4746#.X10IV-dxeUm> (17 Ιουνίου 2020).

- Διανέοσις, ‘Εξαγωγές και εξαγωγικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα’, Διαθέσιμο: <https://www.dianeosis.org/2018/12/eksagoges-kai-eksagogikes-epixeiriseis-stin-ellada/> (5 Σεπτεμβρίου 2020).
- Σύνδεσμος Εξαγωγέων Βορείου Ελλάδος, ‘Εξωτερικό εμπόριο αγροτικών προϊόντων Ελλάδας και ΕΕ με τα Βαλκάνια Διάστημα: 2013-2016’, Διαθέσιμο: <http://www.froutona.gr/images/products/881pdf.pdf> (7 Σεπτεμβρίου 2020).
- Yraithros.gr, ‘Χαμηλό βαθμό στο branding των αγροτικών προϊόντων της παίρνει η Ελλάδα’, Διαθέσιμο: <https://www.yraithros.gr/hamilo-vathmo-branding-agrotikon-proionton-ellada/> (10 Σεπτεμβρίου 2020).
- Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, ‘Διαχείριση υδατικών πόρων’, Διαθέσιμο: <http://www.ypeka.gr/elgr/%CE%A5%CE%B4%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%AF%CE%A0%CF%8C%CF%81%CE%BF%CE%B9/%CE%94%CE%B9%CE%B1%CF%87%CE%B5%CE%AF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%B7%CE%A5%CE%B4%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD%CE%A0%CF%8C%CF%81%CF%89%CE%BD> (2 Ιουνίου 2020).
- Energia.gr, ‘Το κόστος της ενέργειας στην Ελληνική και Ευρωπαϊκή γεωργία’, Διαθέσιμο: <https://www.energia.gr/article/156131/to-kostos-ths-energeias-sthn-ellhnikh-kai-eyropaikh-georgia-20082017> (3 Αυγούστου 2020).
- Enterprise Greece Invest & Trade, ‘Investing in the Greek Food & Agriculture Sector’, Available at: <https://www.enterprisegreece.gov.gr/en/invest-in-greece/sectors-for-growth/food-agriculture> (May 18 2020).
- European Commission, ‘The common agricultural policy at a glance’ Available at: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_en (April 24 2020).
- Export.gov, (2019), ‘Greece – Agricultural Sector’, Available at: <https://www.export.gov/apex/article2?id=Greece-Agricultural-Sector> (June 5 2020).
- FAO, (2002), ‘World agriculture: towards 2015/2030’, Available at: <http://www.fao.org/3/y3557e/y3557e03.htm> (April 6 2020).

- Reformer.gr, 'Η Ελληνική Γεωργία και αγροδιατροφή μετά την πανδημία', Διαθέσιμο:<https://reformer.gr/%CE%B7%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CE%B3%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%B3%CE%AF%CE%B1%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CE%B1%CE%B3%CF%81%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%AE-%CE%BC/> (18 Ιουλίου 2020).

- The World Bank, 'Overview', August 31 2020, Available at: <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/overview#1> (March 23 2020).